

JAARGANG 100

De Gaffelwaterjuffer opnieuw in
Limburg gevonden

Opmerkelijke Luiks-Limburgse
Krijtfossielen

Gestippelde alver na 80 jaar
terug in de Nederlandse Roer?

Nachtvlindersen op de
Brunsummerheide

EIGEN BROEK OPHOUDEN

De natuurterreinbeheerders, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de gezamenlijke Landschappen, kregen recentelijk nogal wat inhoudelijke kritiek te verwerken. Het natuurbeheer voldoet volgens sommige politieke stromingen niet aan de vraag van de bevolking, maar lijkt te zijn verworpen tot een linkse hobby van een aantal gesjeesde ecologen. Een flinke korting op de exploitatiesubsidies is het directe gevolg. De milieuorga-

FOTO: A. LENDERS

Niet alleen worden gave landschappen ingeruild voor windmolenparken, maar nog verontrustender is dat dit beleid vrijwel uitsluitend gericht is op economisch gewin dat onder het mom van duurzaamheid aan de mensen wordt verkocht. Met de realisatie van de huidige Nederlandse plannen voor nieuwe duurzame energiecentrales kan over 20 jaar half West-Europa van energie worden voorzien. Landschap dat daarbij verlo-

gan gaat wordt gecompenseerd met een surrogaat dat het natuurlabel niet verdient, maar door de beeldschermgeneratie al snel als groen wordt ervaren. Met dit toekomstbeeld moet de natuurbescherming zien zijn eigen broek op te houden. Geen wonder dat gekozen wordt voor procesnatuur, de meest goedkope vorm van terreinbeheer die veel overlaat aan zelfregulatie met zo min mogelijk bijsturing. Het realiseren en behouden van natuur blijft dus een heikel punt. Terwijl de grote drie claimen daarvoor de beste expertise te hebben, maar dit niet voldoende herkenbaar in de uitvoering laten zien, staan hordes particulieren klaar om met beheersubsidies aan de slag te gaan, maar zij missen daarvoor volstrekt de nodige kennis.

Dat doet me met respect denken aan Seger baron van Voorst tot Voorst, directeur van het Nationaal Park De Hoge Veluwe in een interview met Bionieuws van mei 2010: "Wij verdienen ons geld met 500 duizend betalende bezoekers. De rijkdom van het gebied bestaat juist bij gratie van dynamiek en afwisseling. Met één beheersvorm krijg je erwtensoep in plaats van een lappendeken. Als onze burens procesbeheer willen dan vind ik dat prima. Als wij ook maar ons eigen beheer kunnen voeren. We maken er geen geheim van dat we tuinieren. En daar zijn we trots op. Ik durf de weddenschap aan dat wij op soortbehoud minstens zo goed scoren".

Uit de geplande afslanking van het ministeriegelieerde Staatsbosbeheer blijkt dat de overheid een uiterst onbetrouwbare partner is. Mij lijkt dan ook dat de particuliere organisaties als Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen het beste de baron kunnen volgen en moeten starten met een invoering van natuurheffing voor hun terreinen. En als de burger blijft kiezen voor een regering die de natuur aan de laatste mem hangt, lijkt het me logisch dat hij op zijn minst betaalt voor de bretels om de recreatiebroek in de natuurgebieden op te houden.

Volgens Rypke Zeilmaker in Nwtmagazine blijven met de voortdurende aandacht voor klimaatverandering en de economische vernietigingsdrang van de mens drie spoken de natuur- en milieubescherming achtervolgen: Waar blijft het grote uitsterven? Is het grote geld wel goed voor de natuur? Is een gevarieerde natuur wel gebaat bij een strikt klimaatbeleid? Het uitsterven komt, alleen niet op de manier waarop de mensheid het verwacht. En waarschijnlijk ook niet met die snelheid. Allerlei studies over dit onderwerp richten zich op planten- en diersoorten, vooral standsoorten met weinig mobiliteit die niet meer zijn opgewassen tegen de snelle veranderingen in het abiotisch milieu. Die gaan inderdaad verdwijnen, maar waarschijnlijk langzaam en niet zichtbaar, omdat ze aan het oog onttrokken worden in natuurreservaten, gebieden die hoe langer hoe meer in bezit worden genomen door gedegenereerde honden met hun twitterende bazen die de kantoorklucht uit hun longen lopen.

Voldoende geld is natuurlijk goed voor de natuur. Maar zou het grote geld niet veel beter uitgegeven kunnen worden? Diverse natuurbeschermingsorganisaties houden er een onpasselijke overhead op na. Natuurmonumenten heeft ondanks de zeer intensieve reclamecampagnes alleen maar minder leden gekregen. Vogelbescherming geeft meer geld uit aan marketing dan aan de daadwerkelijke bescherming van de avifauna. Het Wereldnatuurfonds heeft een jaaromzet van een half miljard. Met een dergelijk bedrag in de boeken behoor je tot de multinationals. Tijd in elk geval voor innerlijke bezinning. Wat mij betreft zouden natuurorganisaties dus best nog wat linkser en socialer mogen zijn.

Het ingezette klimaatbeleid is waarschijnlijk funest voor de natuur.

De Gaffelwaterjuffer opnieuw in Limburg gevonden

R.P.G. Geraeds, Bergstraat 70, 6131 AW Sittard

J.T. Hermans, Hertestraat 21, 6067 ER Linne

A.J. Ramaker, Viaductstraat 6, 9725 BG Groningen

De Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) is een libel met een holomediterrane verspreiding. Ze komt voor van Spanje tot het Midden-Oosten, in Centraal-Europa (Oostenrijk en Hongarije) en slechts lokaal in Noordwest-Europa (D'AGUILAR & DOMMANGET, 1998; ASKEW, 2004). Inmiddels lijkt de soort zich langzaam vanuit Noord-Frankrijk noordwaarts uit te breiden. Sedert 1998 wordt de Gaffelwaterjuffer in België waargenomen (VANDERHAEGHE, 1998). De eerste Nederlandse vondst van deze soort wordt gemeld uit groeve Wambach bij Tegelen (GOUDSMITS, 2003). Het betrof toen de vondst van één mannetje. Op 21 mei 2010 wordt door Dolf Ramaker opnieuw een Gaffelwaterjuffer aangetroffen, ditmaal in Zuid-Limburg. Het betrof een recent uitgeslopen mannetje [figuur 1] dat niet in de directe omgeving van water werd gevonden. Na over deze situatie geïnformeerd te zijn, worden door Arjan Ova vervolgens op 28 mei enkele tientallen dieren in de omgeving van een nabijgelegen poel gevonden. Aanvullende waarnemingen tonen al snel aan dat het hier gaat om een goed florerende populatie. In dit artikel wordt de Zuid-Limburgse vondst nader toegelicht in het kader van recente vondsten in Nederland en de ons omringende landen. Verder wordt aandacht geschonken aan de typische veldkenmerken van deze soort en een beschrijving gegeven van de Zuid-Limburgse biotoop.

VELDKENMERKEN

De Gaffelwaterjuffer is een kleine en onopvallende libellensoort. Ze komt vaak voor met andere soorten uit het geslacht *Coenagrion*. Volgens diverse literatuurbronnen (PROESS, 1997; VANDERHAEGHE, 1999; GLITZ, 2008) komt de soort vaak voor

met andere waterjuffers, met name met de Azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*), hetgeen ook het geval is op de Zuid-Limburgse locatie. Daardoor kan ze zich gemakkelijk 'verstoppen' tussen grote aantallen rondvliegende Azuurwaterjuffers, Variabele waterjuffers (*Coenagrion pulchellum*) of Watersnuffels (*Enallagma cyathigerum*). Bij nadere observatie (zeker met een geschikte verrekijker) valt op dat de mannetjes van de Gaffelwaterjuffer op het achterlijf een zwarte tekening vertonen van segment zes tot acht. Voorzichtigheid is echter geboden omdat ook mannetjes van de Variabele waterjuffer een dergelijk kleurpatroon vertonen. Het pterostigma is bij de Gaffelwaterjuffer bruinachtig, terwijl dit bij de andere inheemse *Coenagrion*-soorten zwart gekleurd is (HEITZ, 2002; DIJKSTRA, 2008).

De Gaffelwaterjuffer is een van de kleinste *Coenagrion*-soorten met een lengte van 30 tot 33 mm. In het veld onderscheidt ze zich van de Azuur- en Variabele waterjuffer door het kortere achterlijf. De verzekering dat het om de Gaffelwaterjuffer gaat, dient volgens de auteurs echter altijd via een gevangen exemplaar te gaan. Dan zijn de typische handkenmerken goed te zien: bij het mannetje zijn de bovenste achterlijfaanhangselen in zij aanzicht duidelijk langer dan de onderste met een duidelijke tand bij de punt, op segment twee prijkt een zwarte 'stempork' en bij het vrouwtje toont de halsschild-achterraand een kleine centrale lob (DIJKSTRA, 2008).

Van belang is ook dat de waarnemer zich realiseert dat de basiskleur en de tekening van mannetjes en vrouwtjes van de Gaffelwaterjuffer een behoorlijke variatie kunnen vertonen. Dat geldt vooral voor de tekening op achterlijfsegment twee van de mannetjes [figuur 2].

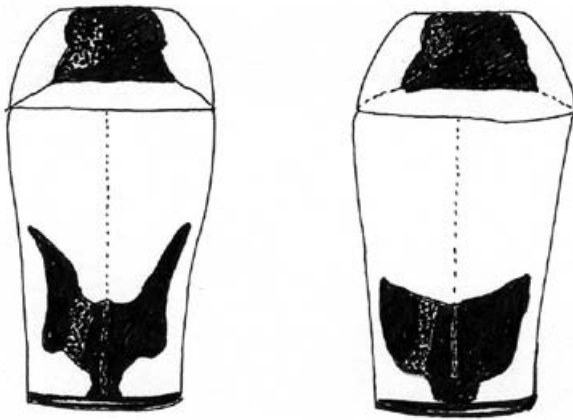
VERSPREIDING IN NEDERLAND

De Gaffelwaterjuffer werd in 2003 voor het eerst in Nederland aangetroffen. Op 16 juni van dat jaar werd een mannetje gevangen bij een kwelslootje in groeve Wambach zuidelijk van Tegelen. Ondanks dat de bewuste locatie daarna nog diverse keren is bezocht,

FIGUUR 1

Het eerste in Zuid-Limburg waargenomen, recent uitgeslopen mannetje van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) (foto: A. Ramaker).

FIGUUR 2

Bij de mannetjes van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) kan de tekening van de zwarte 'stermvork' op het borststuk variëren. Beide getoonde figuren komen in de Zuid-Limburgse populatie voor (tekening: J. Hermans).

zijn hier geen andere dieren meer waargenomen (GOUDSMITS, 2003). De tweede Nederlandse waarneming van een Gaffelwaterjuffer is afkomstig uit Zeeland. Er bestaat echter enige verwarring over het moment waarop deze waarneming is gedaan. Zo melden GOOSSENS & DE BREE (2007) dat de eerste en enige waarneming in Zeeland (tot en met 2006) uit 2003 stamt, bij de watertoren van Axel. Er wordt geen datum vermeld zodat dit mogelijk ook de eerste waarneming in Nederland kan zijn. BOUWMAN *et al.* (2008) melden in de update van de Landelijke libellenatlas dat de soort pas in 2006 en 2007 in Zeeland is waargenomen bij Cadzand-Bad. WASSCHER & GOUDSMITS (2010) en SCHRIJVERS HOF (2010) geven daarentegen aan dat de tweede Nederlandse waarneming niet uit 2006 maar uit 2007 uit Cadzand-Bad stamt. In beide artikelen wordt tevens melding gemaakt dat Zeeuwse waarnemingen uit 2003 en 2005 niet door de Commissie Waarnemingen Nederlandse Odonaten (CWNO) zijn geaccepteerd omdat niet kan worden uitgesloten dat het zeer donkere Watersnuffels betrof.

In ieder geval is zeker dat de soort vanaf 2007 jaarlijks in Cadzand-Bad wordt waargenomen waarmee duidelijk is dat hier de eerste Nederlandse populatie aanwezig is. De Gaffelwaterjuffer vliegt hier bij ondiepe plasjes en poelen op de overgang van duinen naar het binnenland. Inmiddels is de soort ook op enkele andere plaatsen in Zeeland aangetroffen (BOUWMAN *et al.*, 2008; WASSCHER & GOUDSMITS, 2010; SCHRIJVERS HOF, 2010). Naast de populatie in Zuid-Limburg is er in 2010 ook nog een nog niet geverifieerde waarneming in Noord-Brabant gedaan (KALKMAN, 2010).

VERSPREIDING IN DE BUURLANDEN

De Gaffelwaterjuffer wordt in Europa met name in het mediterrane gebied aangetroffen. In Frankrijk komt de soort globaal gezien algemeen voor in de centrale en westelijke departementen. In het zuiden en langs de oostgrens is ze zeldzaam tot vrij zeldzaam (GRAND & BOUDOT, 2006). De laatste jaren is een duidelijke uitbreiding in noordelijke richting waarneembaar. In de voorlopige Franse libellenatlas uit 1987 ontbraken waarnemingen ten noorden van Parijs, terwijl ze recent in 20 van de 30 ten noorden van Parijs gelegen departementen is waargenomen (WASSCHER & GOUDSMITS, 2010).

Hierop aansluitend wordt de soort in 1996 voor het eerst in Luxemburg aangetroffen (PROESS, 1997). Hier breidt de soort zich langzaam uit en is ze in 2006 bij elf wateren aangetroffen.

Ook in Duitsland is een toename van de soort waarneembaar. Uit de 20e eeuw zijn slechts vijf betrouwbare waarnemingen bekend

uit de deelstaten Baden-Württemberg (3) en Nordrhein-Westfalen (2). In vier gevallen gaat het slechts om één exemplaar, van de vijfde melding zijn geen aantallen bekend. In Nordrhein-Westfalen worden in 2002 en 2005 Gaffelwaterjuffers op twee locaties in het zuiden van de deelstaat ontdekt. Beide plaatsen liggen op een onderlinge afstand van circa 35 kilometer. Hoewel het om slechts enkele dieren ging, zijn op beide plekken eiafzettende tandems gezien (GREBE *et al.*, 2006). Inmiddels is de soort al waargenomen in Kalterherberg (Stadt Monschau), op circa 25 km van de grens met Nederland. In 2009 is dit voortplantingswater droog gevallen en zijn er geen dieren meer gezien (schriftelijke mededeling U. Haese).

In 2006 wordt de soort voor het eerst in de deelstaten Bayern en Rheinland-Pfalz aangetoond. In het kader van een monitoringsprogramma van een natuurherstelproject van een gedegenereerd hoogveen gebied werden in juli van dat jaar twee larvenhuidjes van de soort gevonden aan de rand van een in 2002 opgeknapt ven in het zuidwesten van Bayern. Mogelijk werd in dezelfde omgeving ook een mannetje gezien, maar omdat het dier niet werd gevangen is een eenduidige determinatie niet meer mogelijk (KARLE-FENDT, 2006).

Eveneens in juli 2006 werden bij twee wateren in het natuurgebied Swistbachau in Rheinland-Pfalz in totaal vijf mannetjes aangetroffen. Omdat één van de mannetjes nog niet volledig was uitgekleurd, is het duidelijk dat de dieren al langer in het gebied aanwezig moeten zijn geweest. In 2007 zijn in hetzelfde gebied diverse dieren gezien, waaronder een eiafzettende tandem (GLITZ, 2008).

In de deelstaat Hessen wordt de Gaffelwaterjuffer voor het eerst aangetoond in juni 2008. Ondanks gerichte zoektochten ontbreken waarnemingen uit 2009, maar in juni 2010 wordt de soort op twee nieuwe locaties gevonden waarbij ook weer meerdere eiafzettende tandems werden gezien (ROLAND, 2010).

Vóór 1998 zijn Gaffelwaterjuffers incidenteel in België aangetroffen. De laatste waarneming stamt uit 1973 uit de provincie Antwerpen. Omdat nooit dieren in verschillende jaren op dezelfde locaties zijn gezien lijkt het onwaarschijnlijk dat in het verleden duurzame populaties in België aanwezig zijn geweest (DE KNIJF *et al.*, 2006). Vanaf 1998 wordt de soort opnieuw in België waargenomen. In dat jaar worden vier maal dieren gezien op drie locaties in Belgisch Lotharingen. Geen van deze waarnemingen is gedaan in geschikte habitats waardoor het waarschijnlijk allemaal zwerfende dieren betrof (VANDERHAEGHE, 1998; 1999). In de omgeving van één van deze locaties, een militair domein nabij Arlon, zijn ook in 1999 dieren gezien waardoor zich hier ergens een populatie zou kunnen bevinden (VANDERHAEGHE, 2000). Inmiddels zijn lokaal populaties aanwezig langs de westkust en waarschijnlijk ook in Lotharingen (DE KNIJF *et al.*, 2006). VERCRUYSE *et al.* (2009) geven aan dat de soort inmiddels aan de gehele Vlaamse kust voorkomt en er op veel plaatsen algemeen is.

De enige bekende Britse populatie in Benfleet is in 1953 verloren gegaan nadat het leefgebied met zeewater inundeerde (ASKEW, 2004). Deze vindplaats ligt ongeveer op gelijke hoogte met de vindplaatsen in Tegelen en Cadzand. In 2010 is de soort voor het eerst sinds die tijd opnieuw in Groot-Brittannië gezien (KALKMAN, 2010).

FIGUUR 3

Het voortplantingswater van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Zuid-Limburg (foto: R. Geraeds).

ECOLOGIE GAFFELWATERJUFFER

De vliegperiode van de Gaffelwaterjuffer in Noord-Frankrijk strekt zich uit van de tweede helft van mei tot begin september. In het zuiden heeft ze een ruimere vliegtijd (GRAND & BOUDOT, 2006). De waarnemingen in België zijn afkomstig uit de periode half juni tot begin augustus (DE KNIJF *et al.*, 2006). In Nederland zijn dieren voornamelijk in juni en juli gezien. Enkele waarnemingen zijn afkomstig uit de tweede helft van mei en de eerste helft van augustus (bron: www.waarneming.nl, 30 september 2010).

De Gaffelwaterjuffer lijkt niet bijzonder kritisch ten aanzien van zijn leefgebieden. Zo wordt de soort aangetroffen bij langzaam stromende beken en rivieren, sloten, grachten, inundatievlaktes, meren, vennen, poelen, (duin)plassen, (vis)vijvers en moerassen. Wat al deze verschillende vindplaatsen in Nederland, België, Frankrijk en Duitsland gemeen hebben is dat het voedselrijke, zonnig gelegen wateren zijn, omgeven met een gordel van moerasplanten en met een goed ontwikkelde submerse (dus onder water groeiende) vegetatie (STERNBERG, 1999; VANDERHAEGHE, 1999; HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 2002; GOUDSMITS, 2003; DE KNIJF *et al.*, 2006; GRAND & BOUDOT, 2006; GREBE *et al.*, 2006; SCHRIJVERS, 2010). De larven leven in de ondergedoken watervegetatie in de oeverzones. Kleinbladige planten als vederkruid (*Myriophyllum*), hoornblad (*Ceratophyllum*) en sterrenkroos (*Callitriche*) zijn hierin belangrijk (STERNBERG, 1999; HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 2002). In de Brenne (Midden-Frankrijk) werd de Gaffelwaterjuffer door de tweede auteur voornamelijk gezien bij eutrofe, door kroos of draadwier (flap) bedekte vijvers. Wel was steeds een gordel van hoge moerasplanten aanwezig. De aantallen dieren waren laag, twee tot tien exemplaren. In West-Vlaanderen vormen waterranonkels (*Ranunculus*) kenmerkende planten in de voortplantingswateren (WASSCHER & GOUDSMITS, 2010).

De watervegetatie op plekken waar in 2002 en 2005 in Nordrhein-Westfalen dieren werden gezien bestond uit Dichte waterpest (*Elodea densa*), Aarvederkruid (*Myriophyllum spicatum*) en Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*). Eiafzet werd geconstateerd op Grote waterweegbree (*Alisma plantago-aquatica*). De oevers waren met een dichte vegetatie begroeid van onder meer Scherpe zegge (*Carex gracilis*), Pitrus (*Juncus effusus*), Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*) en Riet (*Phragmites australis*) (GREBE *et al.*, 2006).

De submerse vegetatie bij wateren in Rheinland-Pfalz werd gekenmerkt door kranswieren (Characeae), Brede waterpest (*Elodea canadensis*), Drijvend fonteinkruid en Kikkerbeet (*Hydrocharis morsus-ranae*). Hier werd in 2007 eiafzet in Kikkerbeet geconstateerd. De oevervegetatie werd gedomineerd door Moeraszegge (*Carex acutiformis*), Grote lisdodde (*Typha latifolia*), Pitrus en Rietgras (*Phalaris arundinacea*) (GLITZ, 2008). Het voortplantingswater in Bayern wijkt hiervan af omdat daar nagenoeg geen submerse vegetatie aanwezig was. Het bewuste water is in 2002 opgeknapt nadat het volledig was verbost en uitgedroogd. Ondanks dat de watervegetatie slechts spaarzaam was ontwikkeld heeft de soort zich hier succesvol voortgeplant. De exuviae werden gevonden in Snavelzegge (*Carex rostrata*) die de eveneens spaarzaam ontwikkelde oevervegetatie

domineerde. Daarnaast bestond de oevervegetatie uit enige pollen Pitrus, Kleine egelskop (*Sparganium emersum*) en Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) (KARLE-FENDT, 2006). Klaarblijkelijk is de aanwezigheid van submerse vegetatie geen absolute voorwaarde.

VINDPLAATSLOCATIE EN BIOTOOP

Tot nu toe lijkt de nieuwe locatie van de Gaffelwaterjuffer zich hoofdzakelijk te beperken tot één poel gelegen in de omgeving van het Geuldal [figuur 3]. Vanwege kwetsbaarheid voor overmatige betreding en beschadiging van de biotoop worden hier geen nadere details omtrent de exacte locatie bekend gemaakt. Op 29 mei 2010 zijn verschillende wateren in de ruime omgeving van de vindplaats door de eerste auteur bezocht waarbij op nog één andere locatie één mannetje werd aangetroffen. Het betrof een klein weilandpoeltje in een aangrenzend kilometerhok. Omdat het om slechts één dier ging en de bewuste poel niet bijzonder geschikt lijkt, mag worden aangenomen dat het hier om een zwervend exemplaar ging.

De poel waarin de populatie zich heeft gevestigd heeft een omvang van ongeveer 23 bij 7 meter. Het water is helder en er is een weelderige vegetatie van onderwaterplanten aanwezig, waarin Grof hoornblad (*Ceratophyllum demersum*) domineert. Verder vallen de drijfbladen van Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*) op, terwijl ook verspreid kroos aanwezig is in de vorm van Klein kroos (*Lemna minor*) en Veelwortelig kroos (*Spirodela polyrhiza*). De voedselrijkdom van de poel wordt behalve door de hiervoor genoemde soorten ook gemarkeerd door kleine drijvende eilandjes van flap. Lokaal komt ook nog Schedefonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*) voor [tabel 1]. Vegetatiekundig kan de aanwezige watervegetatie beschouwd worden als een Rompgemeenschap binnen de Orde der Fonteinkruiden en Witte waterlelies (RG *Ceratophyllum demersum*-[*Nupharo-Potametalia*]) (SCHAMINÉE *et al.*, 1995). De begroeiing in deze poel wijst op een hoge nitraatbelasting van het water, wellicht veroorzaakt door organische vervuiling.

De oeverzone van de poel is voornamelijk begroeid met Pitrus, Kruipe boterbloem (*Ranunculus repens*), Ruige zegge (*Carex hirta*) en plaatselijk met Grote waterweegbree, Zeegroene rus (*Juncus inflexus*), Mannagras (*Glyceria fluitans*), Gewone waterbies (*Eleocharis palustris*) en Valse voszegge (*Carex otrubae*).

Aan de noordwestzijde is de poel afgeschermd door een struweel

Datum		02-06-2010	02-06-2010
Oppervlakte (m ²)		24	24
Diepte (cm)		30-100	40-100
Submerse vegetatie (%)		90	100
Emerse vegetatie (%)		40	20
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam		
Grof hoornblad	<i>(Ceratophyllum demersum)</i>	5	5
Drijvend fonteinkruid	<i>(Potamogeton natans)</i>	2b	2a
Schedefonteinkruid	<i>(Potamogeton pectinatus)</i>	+	2a
Klein kroos	<i>(Lemna minor)</i>	+	+
Veelwortelig kroos	<i>(Spirodela polyrhiza)</i>	+	+
Draadwieren (flap)		2a	1

met Gewone vlier (*Sambucus nigra*) en Hazelaar (*Corylus avellana*), waarvoor zich een ruigtezone met Grote brandnetel (*Urtica dioica*) en Kleefkruid (*Galium aparine*) heeft ontwikkeld. Deze zone is van groot belang, omdat tijdens de veldbezoeken hier veelvuldig verse exemplaren van de Gaffelwaterjuffer zijn aangetroffen, maar ook rustende tandems en parende koppels [figuur 4].

Andere bij de poel waargenomen libellensoorten zijn grote aantallen Azuurwaterjuffers en verder Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*), Lantaarntje (*Ischnura elegans*), Grote roodoogjuffer (*Erythromma najas*), Platbuik (*Libellula depressa*) en Grote keizerlibel (*Anax imperator*). In augustus zijn daarnaast Watersnuffel, Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*), Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*), Bloedrode heidelibel (*Sympetrum sanguineum*) en Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*) gezien.

In de ons omringende landen wordt de Gaffelwaterjuffer met name aangetroffen in ondiepe, voedselrijke wateren. Kenmerkende planten in deze wateren zijn Grof hoornblad, Aarvederkruid, Smalle waterpest (*Eloдея nuttallii*), Dichte waterpest en Drijvend fonteinkruid (PROESS, 1997; VANDERHAEGHE, 1999; GREBE *et al.*, 2006). Beschutting in de vorm van een gordel moerasplanten bijvoorbeeld Riet, Grote lisdodde

TABEL 1

Vegetatieopnamen van twee locaties in de Zuid-Limburgse poel waar in 2010 diverse eiafzettende tandems van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) zijn waargenomen. (Vegetatiebedekking volgens Braun-Blanquet; + = <1%; 1 = 1-5%; 2a = 5-12,5%; 2b = 12,5-25%; 5 = 75-100%).

of andere soorten zoals Grote kattenstaart en Gele lis (*Iris pseudacorus*) wordt eveneens door de hiervoor genoemde auteurs als belangrijk aangegeven.

De biotoop van onze eerste Limburgse populatie komt in grote lijnen overeen met de biotoopbeschrijvingen uit Nordrhein-Westfalen (GREBE *et al.*, 2006). Het struweel bij de Zuid-Limburgse poel vervangt de van andere locaties beschreven gordel met hoge moerasplanten.

GEDRAGSWAARNEMINGEN EN EIAFZET

De vrij sierlijke mannetjes van de Gaffelwaterjuffer kunnen, na enige oefening, niet alleen op grond van afmeting, maar ook op basis van (vlieg)gedrag onderscheiden worden van de Azuurwaterjuffer en Watersnuffel. Net als de Watersnuffel vliegen mannetjes vlak boven het wateroppervlak, alhoewel de Gaffelwaterjuffer veel vaker gaat zitten vergeleken met de soms lang aanhoudende vliegbewegingen van de Watersnuffel. Mannetjes van de Azuurwaterjuffer vliegen over het algemeen hoger boven het water, voornamelijk tussen de vegetatie. Mannetjes van de Gaffelwaterjuffer gaan vaak zitten op tot 20 cm boven het water uitstekende plantendelen, terwijl mannetjes van de Azuurwaterjuffer een voorkeur vertonen voor hogere vegetatiestructuren.

Tijdens de warmste uren, tussen 11.00 en 14.00 uur, konden bij de poel de meeste eiafzettende tandems van de Gaffelwaterjuffer worden waargenomen. De eiafzetting geschiedt steeds in tandem. Daarbij kon worden geobserveerd dat het vrouwtje, evenals bij verwante soorten, eerst verschillende zoekbewegingen maakt alvorens de eitjes af te zetten. Eiafzetting werd waargenomen op Grof hoornblad en Grote waterweegbree. Bij de waargenomen eiafzettende paartjes was het achterlijf van het vrouwtje steeds onder water.

Naast de eiafzettende tandems zijn ook diverse uitsluitende dieren aangetroffen en zijn enkele larvenhuidjes van de soort gevonden. Hierdoor is duidelijk dat de Gaffelwaterjuffer al langer op deze locatie aanwezig is.

TOEKOMST

In het recente verleden zijn er diverse libellensoorten geweest die Nederland vanuit het zuiden koloniseerden. Spectaculaire voorbeelden hiervan zijn de Kleine roodoogjuffer en de Vuurlibel (*Crocothemis erythraea*). De Kleine roodoogjuffer was tot 1980 zeer zeldzaam in Nederland en de Vuurlibel was tot in de jaren '90 van de vorige eeuw al

FIGUUR 4

Een paringswiel van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) (foto: R. Geraeds).

leen als dwaalgast bekend. Beide soorten worden momenteel in het gehele land aangetroffen en zijn inmiddels in Zuid-Nederland algemene soorten (BOUWMAN *et al.*, 2008).

Ondanks dat de Gaffelwaterjuffer niet bijzonder kritisch lijkt ten aanzien van haar voortplantingswateren is het onwaarschijnlijk dat de soort een vergelijkbare opmars in Nederland zal maken. In een groot aantal Franse departementen is de Gaffelwaterjuffer een zeldzame tot vrij zeldzame soort; de aanwezige populaties zijn er vaak klein en geïsoleerd (VANDERHAEGHE, 1999; GRAND & BOUDOT, 2006). In tegenstelling tot de Kleine roodoogjuffer en de Vuurlibbel

staat de soort in Frankrijk als 'kwetsbaar' op de Rode lijst (GRAND & BOUDOT, 2006).

DANKWOORD

Bij deze bedanken we Arjan Ova en Ulrich Haese voor respectievelijk het doorgeven van de waarnemingen in Zuid-Limburg en voor de nadere informatie over de verspreiding van de Gaffelwaterjuffer in het Duitse grensgebied met Nederland.

Summary

DAINTY BLUET REDISCOVERED IN LIMBURG

The Dainty bluet (*Coenagrion scitulum*), which has a Holomediterranean distribution, is slowly expanding its range northward. This damselfly was first found in the Netherlands in 2003, near the village of Tegelen in the province of Limburg. Since no other specimens could be traced in this area, this is likely to have been a migrating individual from a nearby population.

The next Dutch reports of the species came from the coastal region in the province of Zeeland, where the species has been spotted each year since 2007.

On 21 May 2010, the Dainty bluet was rediscovered in Limburg, this time in the southern part of the province. The specimen was a freshly emerged male. During the following days, Dainty bluets were seen in large numbers, including tandems and emerging damselflies, at a pond in a meadow, making it clear that this pond hosts a population. The discovery of this population fits in with the increase of the Dainty bluet in Northwestern Europe. In France, the species is expanding northward, and recently populations were discovered in Belgium, Germany and Luxembourg.

The Dainty bluet prefers sunny still waters with rich aquatic vegetation such as water-milfoils (*Myriophyllum*) and hornworts (*Ceratophyllum*). Most water bodies where it occurs are sheltered by relatively high vegetations, such as those consisting of Common reed (*Phragmites australis*) and Broadleaf cattail (*Typha latifolia*). The submersed vegetation in the pond in Southern Limburg is dominated by Rigid hornwort (*Ceratophyllum demersum*), while other species include Floating pondweed (*Potamogeton natans*), Sago pondweed (*Potamogeton pectinatus*), Common duckweed (*Lemna minor*) and Greater duckweed

(*Spirodela polyrhiza*). The pond is sheltered by a hedgerow.

Literatuur

- ASKEW, R.R., 2004. The dragonflies of Europe (revised edition). Harley Books, Martins, Great Horkesley, Colchester, Essex.
- BOUWMAN, J.H., V.J. KALKMAN, G. ABBINGH, E.P. DE BOER, R.P.G. GERAEDS, D. GROENENDIJK, R. KETELAAR, R. MANGER & T. TERMAAT, 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse Libellen. *Brachytron* 11 (2): 103-198.
- D'AGUILAR, J. & DOMMANGET, J.-L., 1998. Guide des Libellules d'Europe et d'Afrique du Nord. Delachaux et Niestlé, Lausanne.
- DE KNIJF, G., A. ANSELIN, P. GOFFART & M. TAILLY (Red.), 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding, evolutie, habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- DIJKSTRA, K.-D., 2008. Libellen van Europa. Tirion Uitgevers BV, Baarn.
- GLITZ, D., 2008. Erstnachweis von *Coenagrion scitulum* in Rheinland-Pfalz (Odonata: Coenagrionidae). *Libellula* 27 (1/2): 33-37.
- GOOSSENS, R.-J. & E. DE BREE, 2007. Gaffelwaterjuffer. In: Geene, P.A., J.A. Goedbloed & Ch. Jacobusse (Red.), 2007. Libellen in Zeeland. Libellenfauna van 1889-2006. Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland/Stichting Het Zeeuwse Landschap: 63.
- GOUDSMITS, K., 2003. De eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland. *Brachytron* 7 (1): 27-29.
- GRAND, D. & J.-P. BOUDOT, 2006. Les Libellules de France, Belgique et Luxembourg. Biotope, Mèze.
- GREBE, B., R. HOFLAND & J. RODENKIRCHEN, 2006. Neue Nachweise von *Coenagrion scitulum* in Nordrhein-Westfalen (Odonata: Coenagrionidae). *Libellula* 25 (1/2): 19-26.
- HEIDEMANN, H. & R. SEIDENBUSCH, 2002. Die Libellenlarven Deutschlands. Die Tierwelt Deutschlands, Teil 72. Goecke & Evers, Kelttern.
- HEITZ, A., 2002. Habitat und Eiablage von *Coenagrion scitulum* (Gabel-Azurjungfer) an einem

Fundort in Ost-Frankreich. *Mercuriale* 2: 3-6.

- KALKMAN, V., 2010. Verdere opmars gaffelwaterjuffer *Coenagrion scitulum*. Tentakel. Nieuwsbrief over ongewervelde dieren, 2, 10 augustus 2010. EIS-Nederland, Leiden.
- KARLE-FENDT, A., 2006. Erstnachweis von *Coenagrion scitulum* in Bayern (Odonata: Coenagrionidae). *Libellula* 25 (3/4): 129-134.
- PROESS, R., 1997. Erstnachweis der Gabel-Azurjungfer (*Coenagrion scitulum* Rambur, 1842) in Luxemburg (Insecta, Odonata, Coenagrionidae). *Bulletin de la Société des Naturalistes Luxembourgeois* 98: 129-131.
- ROLAND, H.-J., 2010. Libellen der Wetterau. Gabel-Azurjungfer *Coenagrion scitulum*. 30 september 2010. http://www.libellen-wetterau.de/kleinlibellen/coenagrionidae/coenagrion_scitulum.html.
- SCHAMINÉE, J.H.J., E.J. WEEDA & V. WESTHOFF, 1995. De vegetatie van Nederland 2, wateren-moerassen-natte heiden. Opulus Press, Uppsala / Leiden.
- SCHRUIVERSHOF, P., 2010. Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) bij Cadzand-Bad in Zeeuws-Vlaanderen in 2007. *Brachytron* 13 (1/2): 41-43.
- STERNBERG, K., 1999. *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) Gabel-Azurjungfer. In: K. Sternberg & R. Buchwald (Hrsg.). Die Libellen Baden-Württembergs. Band 1: 297-300. Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart.
- VANDERHAEGHE, F., 1998. Victorie! *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) is België binnengedrongen! *Gomphus* 14 (1): 35-36.
- VANDERHAEGHE, F., 1999. Een beknopt overzicht van de huidige verspreiding en status van *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) in België en Noord-Frankrijk. *Gomphus* 15 (2): 69-85.
- VANDERHAEGHE, F., 2000. Wanneer zal de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) Nederland bereiken? *NVL-Nieuwsbrief* 4 (3): 9-10.
- VERCRUYSE, W., S. FEYS & S. PROVOOST, 2009. Twee jaar PINK-libellen, inventarisatie van poelen aan de kust. Libellenvereniging Vlaanderen Nieuwsbrief 3 (1): 2-7.
- WASSCHER, M. & K. GOUDSMITS, 2010. De Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*), terug van weggeweest in Noordwest-Europa. *Brachytron* 13 (1/2): 19-25.

Opmerkelijke Luiks-Limburgse Krijtfossielen

DEEL 16. DEKSELTJE GELICHT

John W.M. Jagt, Natuurhistorisch Museum Maastricht, de Bosquetplein 6, 6211 KJ Maastricht, e-mail: john.jagt@maastricht.nl
Jacques Severijns, Redemptielaan 3, 6213 JC Maastricht

De slak *Otostoma retzii*, die ook wel – zij het abusievelijk – als *Nerita rugosa* door het leven gaat, is in praktisch iedere collectie vertegenwoordigd. Met zijn lichtgrijze huisje uit calciet (calciumcarbonaat) en typische donkerpaars-bruine zigzagstreping is het een graag geziene gast. Honderden exemplaren, vooral uit het hogere deel van de Meerssen Member in de groeves ENCI-HeidelbergCement Group, Ankerpoort-Curfs en Blom, hebben al – genummerd en wel – de weg naar doosjes, bakjes en vitrines afgelegd. Maar tot voor kort was niet bekend hoe het operculum, het dekseltje dat de mondopening precies afdicht, van deze soort eruit zag. Kort geleden werden in een bestaande collectie nota bene twee exemplaren in hetzelfde kalkblok ontdekt, en daarna werden nog enkele stuks tijdens veldwerk herkend. Hoezo: goed voorbeeld doet goed volgen?

PLAT

Het moment staat voor eeuwig in ons geheugen gegrift. We hadden die dag afgesproken, maar voor iets héél anders. In Jacques' museumkelder thuis zouden we diverse onderdelen van een mosasauriër aan een nader onderzoek gaan onderwerpen. Dit om te bepalen hoe verder te gaan met de preparatie en conservering van het jongste (in stratigrafisch opzicht, wel te verstaan!) voorbeeld van *Mosasaurus hoffmanni* in onze contreien, op ongeveer één meter onder de Krijt/Tertiair (K/T; of Krijt/Paleogeen, K/Pg) grens (JAGT *et al.*, 2008). Een vluchtige blik in de vitrines links en rechts: een brok kalksteen met twee exemplaren van *Otostoma retzii*, schelp en bijbehorende steenkern, werd waargenomen. Daarna terug naar de mosasauriër, maar het beeld van die slakken bleef 'knagen'. Er klopte iets niet. Terug naar de vitrine. Het blok kalksteen eruit genomen en eens van dichtbij bekeken en -bingo! Die afplatting in de mondopening – nooit eerder gezien – was wel degelijk het dekseltje, of althans de afdruk daarvan. Hiernaar werd al lange tijd gezocht.

OPGELOST

Het geslacht *Otostoma* omvat een flink aantal soorten kleine tot middelgrote slakken met een halfbolle schelp en karakteristieke ribben en lamellen, die typisch zijn voor (sub)tropische, kustnabije afzettingen tijdens het late Vroeg- en het hele Laat-Krijt. Het overleefde zelfs

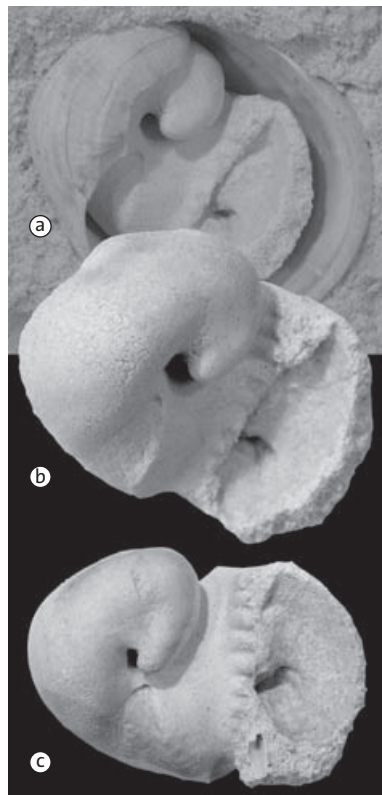
de milieuramp, die de K/T (K/Pg) grens veroorzaakte. De laatste vertegenwoordigers stierven uit in het midden-Eoceen (circa 45 miljoen jaar geleden). *Otostoma* behoort zonder twijfel tot de groep van de Neritimorpha ('op *Nerita* gelijkend') en vertoont de typische D-vormige binnenlip die van een rijtje kleine tandjes is voorzien [figuur 1]. In tegenstelling tot het moderne geslacht *Nerita* waarvan ook fossiele vertegenwoordigers zijn beschreven, heeft *Otostoma* versieringen die haaks op de groeirichting staan. Uitermate karakteristiek, zeker voor *Otostoma retzii* uit de Formatie van Maastricht, is het feit dat de steenkern (= opvulling van de schelp) zonder uitzondering los ligt in de bijbehorende schelp [figuur 1a]. Anders gezegd: er is veel ruimte tussen de steenkern en de binnenzijde van de kalkige schelp (BINKHORST VAN DEN BINKHORST, 1861; KAUNHOWEN, 1898; UMBGROVE, 1956). Dat wijst erop dat er oorspronkelijk nog een schelplaag was die uit aragoniet, een instabiele variant van calciet, bestond. Die is tijdens de fossilisatie geheel opgelost, maar pas nadat de steenkern zich gevormd had. Heel zeldzaam zijn exemplaren die nog restjes van de aragoniet schaal hebben, en dus ook de tandjes op de binnenlip tonen. Die zijn op steenkernen alleen als inkepingen zichtbaar [figuur 1b, c]. Het operculum, waarmee de slak de mondopening naadloos kan dichtten, bestond eveneens uit aragoniet. Daaruit volgt per definitie dat het niet fossiel kan worden gevonden of herkend, en zeker niet los van de schelp. Maar in dit brok kalksteen zitten twee steenkernen nog in de bijbehorende schelp en beide zijn voorzien van een dekseltje *in situ*. Een unieke gelegenheid dus om de vorm en structuur hiervan te beschrijven en daarmee onze kennis van het geslacht *Otostoma* behoorlijk vooruit te helpen. Vooral voor verwantschappen binnen de groep van de Neritimorpha is dit van wezenlijk belang (KRIJNEN & VINK, 2009).

SILICONENRUBBER DOET WONDEREN

Bij nadere beschouwing werd al vlug duidelijk dat de enigszins holle afdrukken, met een vrij diep gat in de zijde die naar de binnenlip is gericht, de binnenkant van het operculum weergeven. Met kneedgum viel er geen eer aan te behalen en dus werd gebruik gemaakt van siliconenrubber. Geduldig wachten tot de rubber droog en verhard is, dan voorzichtig uitpulken om er zeker van te zijn dat het uitsteeksel aan de binnenkant [figuur 2] in zijn geheel meekomt. De afdruk toont een reconstructie van de binnenzijde van het operculum. Het geheel is lang-ovaal, met een zwak gewelfde columellaire zijde en een uitstulping bij de bovenzijde die naar de columella ('spil') gericht is. De voorzijde (= onderzijde) heeft een smalle richel rond de columellaire zijde die naar achteren buigt tot op de helft van de breedte van het dekseltje en daarna verdwijnt. De nucleus (kern) bevindt zich in het onderste derde deel, dicht bij de spil dan bij de buitenrand [figuur 2]. Het uitsteeksel (= apofyse) is goed ontwikkeld, met richels aan de top en in het centrale deel, de laatste het sterkst dicht bij de nucleus en daarna naar buiten toe verdwijnd. De buitenrand van dit uitsteeksel

FIGUUR 1

Twee exemplaren van *Otostoma retzii* (NILSSON, 1827); (a) schelp met los daarin liggend de steenkern; (b) diezelfde steenkern iets gedraaid om het operculum te tonen; (c) andere steenkern met operculum nog in de originele positie (veranderd naar JAGT & KIEL, 2008). Ware grootte van de steenkernen is 48 mm (foto: Anne S. Schulp).

maakt een bocht van 45 graden ten opzichte van het oppervlak van het operculum [figuur 2]. Afmetingen zijn als volgt: grootste hoogte 21 mm, grootste breedte (inclusief apofyse) 15 mm.

Al met al lijkt het operculum – althans wat de binnenkant daarvan betreft – sterk op dat van sommige recente soorten uit het geslacht *Nerita* (KRIJNEN & VINK, 2009). Het liefst hadden we natuurlijk ook de beschikking gehad over de buitenkant, maar dat mocht bij dit blok helaas niet zo zijn.

EN VERDER?

Dat korte mededelingen bijna altijd effect sorteren, kan met het artikel van JAGT & KIEL (2008) over de hier beschreven en afgebeelde exemplaren van *Otostoma retzii* goed geïllustreerd worden. Vrijwel meteen na het rondsturen van overdrukken en pdf's naar collega's kwamen nieuwe vondsten aan het licht, hetzij door recent veldwerk (vooral in de onlangs gesloten groeve Ankerpoort-Curfs in Geulhem) of het opnieuw bekijken van bestaand collectiemateriaal. Van tenminste één exemplaar is nu zowel de binnen- als buitenzijde van het operculum beschikbaar. Deze vondst wordt binnenkort uitvoerig beschreven en afgebeeld. Hiermee is de vorm van het dekseltje van deze soort volledig bekend. Als extra toefje op de taart worden ook verkiezelde schelpjes van een kleinere, verwante soort, *Otostoma parvula* (BINKHORST VAN

FIGUUR 2

Siliconenrubber afgietsel, in binnen- (a) en zijaanzicht (b), van de binnenzijde van het operculum van *Otostoma retzii* [zie figuur 1] (naar JAGT & KIEL, 2008). Maatstreef is 10 mm (foto: Anne S. Schulp).

DEN BINKHORST, 1861) voorgesteld. Of *Otostoma parvula* als zelfstandige soort overeen kan blijven, of als juveniel exemplaar van *Otostoma retzii* moet worden geïnterpreteerd, zal moeten blijken. Feit is dat de verkiezelde exemplaren van de nu nog als *Otostoma parvula* bekend staande schelpjes duidelijk de binnenlip met tandjes tonen maar dat helaas

nog géén operculum van deze soort bekend is. De versiering van de schelp verschilt echter van die van *Otostoma retzii* en de stratigrafische reikwijdte van beide soorten lijkt te verschillen. Kortom: genoeg stof voor discussie.

DANKWOORD

We danken het management van de groeves ENCI-HeidelbergCement Group (Maastricht) en Ankerpoort-Curfs (Geulhem) voor toestemming hun terrein te betreden voor onderzoek, en collega's Ger Cremers, Paul van Knippenberg en Sijr Renkens voor informatie over hun vondsten.

Summary

REMARKABLE CRETACEOUS FOSSILS FROM LIÈGE-LIMBURG PART 16. Taking the lid off

Of the handful of gastropod species in the type Maastrichtian that preserve their shell, the neritid *Otostoma retzii* is the most spectacular, not only in view of its size, but also of the preservation of zigzag colouration traces. The internal mould is much smaller and more or less floats within the shell, suggesting the former presence of a thick aragonitic inner shell wall. Recently, the first examples of opercula preserved *in situ* have been recognised; silicone rubber has allowed us to document the inner side of these lids for the

first time. Since this discovery, new material has been collected, amongst which is a specimen revealing the external surface of the operculum.

Literatuur

- BINKHORST VAN DEN BINKHORST, J.-T., 1861. Monographie des Gastéropodes et des Céphalopodes de la Craie supérieure du Limbourg, suivie d'une description de quelques espèces de crustacés du même dépôt crétacé, avec dix-huit planches dessinées et lithographiées par C. Hohe, de Bonn. A. Muquardt/Muller Frères, Bruxelles/Maastricht.
- JAGT, J.W.M., D. CORNELISSEN, E.W.A. MULDER, A.S. SCHULP, J. SEVERIJNS & L. VERDING, 2008. The youngest *in situ* record to date of *Mosasaurus hoffmanni*

(Squamata, Mosasauridae) from the Maastrichtian type area, the Netherlands. In: M.J. Everhart (red.). Proceedings of the Second Mosasaur Meeting – 2008. Fort Hays Studies, Special Issue 3: 73-80.

- JAGT, J.W.M. & S. KIEL, 2008. The operculum of *Otostoma retzii* (Nilsson, 1827) (Gastropoda, Neritidae; Late Cretaceous) and its phylogenetic significance. *Journal of Paleontology* 82(1): 201-205.
- KAUNHOWEN, F., 1898. Die Gastropoden der Maestrichter Kreide. *Palaeontologische Abhandlungen*, 8: 1-132.
- KRIJNEN, C.J.M. & R.J. VINK, 2009. The operculum of the genus *Nerita*. *Gloria Maris* 49(2-3): 27-55.
- UMBGROVE, J.H.F., 1956. Ons land zeventig millioenen jaar geleden. *Levensschetsen uit de Krijtzee*. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage.

Gestippelde alver na 80 jaar terug in de Nederlandse Roer?

R.E.M.B. Gubbels, Langs de Veestraat 15, 6125 RN Obbicht

Groot was de opwinding onder visminnend Nederland toen in 1995 door de Vissenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg enkele exemplaren van de Gestippelde alver (*Alburnoides bipunctatus* – Bloch, 1783) werden gevangen in de Geul (CROMBAGHS *et al.*, 1996). De soort was sinds 1931, met uitzondering van een eenmalige waarneming in de Grensmaas, niet meer in Nederland waargenomen. Recent werd de Gestippelde alver ook aangetroffen in het Nederlandse deel van de Roer. In juli 2010 werden drie adulte exemplaren gevangen nabij de Duits-Nederlandse grens te Vlodrop. De waarneming is zonder meer bijzonder te noemen, maar tegelijkertijd ook niet goed verklaarbaar.

GESTIPPELDE ALVER

De Gestippelde alver [figuur 1] is een relatief kleine karperachtige. Hij wordt gewoonlijk niet groter dan circa vijftien centimeter. Met een bruine tot olijfgroene rugzijde en een zilverachtige buikzijde heeft de Gestippelde alver een typisch voornuiterlijk. Verwarring met andere voornachtigen is echter uitgesloten door de diep gebogen, met zwarte vlekjes omzoomde zijlijn. De Gestippelde alver is een scholenvis. Hij komt vooral voor in heldere, matig tot sterk stromende wateren in de barbeel- en vlagzalmzone. Alhoewel er ook op zandig substraat gepaaid wordt, is de Gestippelde alver hoofdzakelijk een grindpaaier (BEEKMAN & VAN EMMERIK, 2007). De paaiperiode loopt van mei tot en met juli (CROMBAGHS, 2000). De soort geniet de zwaarste bescherming in de Flora- en Faunawet en is in de Rode Lijst opgenomen als 'gevoelige vissoort' (DE NIE & VAN OMMERING, 1998).

VERSPREIDING IN HET STROOMGEBIED VAN DE MAAS

Historische verspreiding

Van oudsher maakt de Gestippelde alver deel uit van de inheemse visfauna in het stroomgebied van de Maas (VRIELYNCK *et al.*,

2003). De soort kwam met name voor in het Franse en Belgische traject van de Maas (en vooral in de zijbeken) (PHILIPPART & VRANKEN, 1983; VRIELYNCK *et al.*, 2003), de Belgisch-Nederlandse Grensmaas (VRIESE, 1991), de Jeker (MARQUET, 1966; STEENVOORDEN, 1970) en waarschijnlijk de Geul. Verder stroomafwaarts van de Geulmonding is de Gestippelde alver binnen het Maassysteem mogelijk aanwezig geweest in de Maas zelf, in de benedenloop van de Geleenbeek/Oude Maas en in ieder geval in de benedenloop van de Roer. NIJSEN & DE GROOT (1987) vermelden de vangst van een Gestippelde alver in 1931 in de Roer bij Roermond. Het betreffende dier is opgenomen in de vissencollectie van de Universiteit van Amsterdam. Of de soort van nature ooit in het stroomgebied van de Maas in Duitsland (waaronder de Niers, Swalm, Roer, Worm en zijbeken) voorkwam, wordt betwijfeld (STEINBERG, 1992; KLINGER *et al.*, 1999). Eenduidige waarnemingen tussen 1800 en 1970 zijn er niet bekend (ANONYMUS, 2007).

Actuele verspreiding

Momenteel is de Gestippelde alver in het Franse en Waalse deel van het Maasbekken niet zeldzaam (PHILIPPART & VRANKEN, 1983, ALLARDI & KEITH, 1991). In het Vlaamse deel komt de soort daarentegen slechts in één beek voor, namelijk de Berwijn (CROMBAGHS, 2000; VAN THUYNE *et al.*, 2005). In de Jeker is de soort rond de dertiger jaren van de vorige eeuw uitgestorven (MARQUET, 1966). Dit geldt zeer waarschijnlijk ook voor de Grensmaas, waar Gestippelde alvers ondanks diverse intensieve visbemonsteringen al vele decennia niet meer worden waargenomen (CROMBAGHS, 2000; VAN THUYNE & BREINE, 2009). Uit de periode 1970 – 2010 is slechts één waarneming bekend. In 1997 zou beneden de stuw van Borgharen een Gestippelde alver gevangen zijn met de hengel (CROMBAGHS, 2000). In de Geul is de soort mogelijk nooit geheel verdwenen geweest. Na de herontdekking in 1995 bestaat de indruk dat de populatie herstellende is en gestaag groeit (GUBBELS, 2007). De Gestippelde alver is momenteel in de gehele loop, zij het nog in betrekkelijk lage aantallen, aan te treffen. In 2005 werden voor het eerst sinds 1995 juveniele exemplaren ge-

FIGUUR 1

Gestippelde alver (*Alburnoides bipunctatus*), in 1995 herontdekt in de Geul (foto: B. Crombaghs).

FIGUUR 2

Vindplaats van de Gestippelde alver (*Alburnoides bipunctatus*) in de Roer te Vlodrop, een diepere buitenbocht nabij de Duits-Nederlandse grens (foto: R. Gubbels).

vangen. Dit is een duidelijke aanwijzing dat de Gestippelde alver zich in de Geul succesvol voortplant (CROMBAGHS *et al.*, 2006). In de Duitse Roer wordt de Gestippelde alver in 2005 voor het eerst met zekerheid waargenomen nabij de monding van de Worm (JOCHIMS, 2010), op zo'n 4,5 km van de Nederlandse grens. Het betrof drie subadulte exemplaren. Na deze waarneming is de soort in de Duitse Roer niet meer aangetroffen. In de benedenloop van de Nederlandse Roer (Roermond) zou in 2002 een Gestippelde alver met de hengel gevangen zijn (TOLKAMP, 2008). Nadere informatie omtrent deze waarneming ontbreekt.

Vondst in de Nederlandse Roer

Op 22 juli 2010 werden door de auteur in de Roer te Vlodrop tijdens een zoektocht naar prikken twee adulte exemplaren van de Gestippelde alver aangetroffen. Een dag later kon op dezelfde locatie nog een exemplaar gevangen worden.

De vindplaats is gesitueerd aan de rechterzijde van de Roer, nabij de monding van de Lappegrentlossing [figuur 2], ongeveer 800 m van de Duitse grens. De dieren werden met het schepnet gevangen in een relatief diepe (circa één meter) en stromingsluwe kom in de oeverzone. Het betrof adulte vissen van ongeveer twaalf centimeter lang. Behalve de Gestippelde alvers werden in de kom Driedoornige stekelbaarzen (*Gasterosteus aculeatus*), Bempjes (*Barbatula barbatula*) en juveniele Kopvoorns (*Squalius cephalus*) gevangen.

Na de twee achtereenvolgende vondsten werden de vindplaats en aangrenzende boven- en benedenstroomse beektrajecten tussen eind juli en begin augustus 2010 nog driemaal door de auteur bemonsterd. Er werden geen Gestippelde alvers meer waargenomen. Ook andere mensen hebben verwoede pogingen gedaan om de soort te vinden, echter eveneens zonder resultaat.

MOGELIJKE HERKOMST GESTIPPELDE ALVERS IN DE ROER

De vraag is nu waar de in 2005 (Duitse Roer) en 2010 (Nederlandse Roer) aangetroffen dieren vandaan komen. Tussen beide vindplaatsen bevindt zich op Duits grondgebied een voor kleine vissen niet te passeren stuw (VIEBAHN-SELL, 2008), namelijk de Ophovener Steg te Karken-Ophoven (circa 3,5 km van de grens). Uitgaande van het gegeven dat de Gestippelde alver in het Duitse deel van de Roer van nature niet voorkomt en eventuele optrek vanuit Nederland in Karken verhinderd wordt, is het Duitse voorkomen in de circa één kilometer bovenstrooms van de stuw gesitueerde Wormmond in principe onverklaarbaar. De heer Jochims, voorzitter van de Hegegemeenschap Rur en nauw betrokken bij het visstandbeheer in het Duitse Roertraject, vermoedt dat de dieren in de Roer/Wormmond afkomstig zijn van uitzettingen door Duitse hengelsporters. In

de jaren 90 van de vorige eeuw werden door hen Gestippelde alvers, afkomstig van een riviertje in Rheinland-Pfalz, in de buurt van Aken uitgezet in een zijbeekje van de Worm. De mogelijke hengelvangst in 2002 te Roermond betreft wellicht een dier dat eveneens uit deze uitzettingen afkomstig is.

De in 2010 in de Nederlandse Roer aangetroffen dieren zouden in principe ook van de uitzettingen in het Wormstelsel afkomstig kunnen zijn. Dit is echter niet aannemelijk daar tussen 2005 en 2009 diverse systematisch uitgevoerde bemonsteringen zijn uitgevoerd waarbij nooit Gestippelde alvers in het Duits-Nederlandse Roersysteem, inclusief Worm, zijn waargenomen (VAN KESSEL *et al.*, 2008; GUBBELS, 2008; BROUWER & ZWEEP, 2009; GUBBELS, 2010; H.J. Jochims, mondelinge mededeling). De soort heeft zich na 2005 naar alle waarschijnlijkheid niet in de Roer en Worm kunnen handhaven. Ook een recente optrek vanuit de Maas ligt niet voor de hand. Gestippelde alvers worden immers slechts bij hoge uitzondering in de (Grens)Maas aangetroffen. Aangenomen wordt dat de hengelvangst in de Maas te Borgharen uit 1997 een afgespoeld exemplaar betreft, afkomstig uit één van de nabijgelegen zijbekken met populaties Gestippelde alver, namelijk de Geul of de Berwijn (KRANENBARG *et al.*, 2009).

De meest aannemelijke verklaring voor de vondst van de drie Gestippelde alvers lijkt een hernieuwde recente uitzetting van deze soort. Concrete aanwijzingen hiervoor ontbreken echter (H.J. Jochims, mondelinge mededeling). Een andere mogelijkheid is dat Gestippelde alvers in het Duitse deel van de Roer terecht zijn gekomen bij recente uitzettingen van de voor de hengelsport interessante soorten Barbeel (*Barbus barbus*) en Sneep (*Chondrostoma nasus*). Dergelijke uitzettingen hebben ook in de jaren 90 van de vorige eeuw plaatsgevonden. Het Barbeel- en Sneepbroed kwam destijds, voor zover bekend, eveneens uit Rheinland-Pfalz. Mogelijk bevatten deze 'Wildfänge' ook broed van andere vissoorten zoals de Gestippelde alver. Geheel logisch lijkt deze verklaring echter niet daar het bestand van voor de hengelsport interessante, grotere rheofiele beek- en riviervissen als Barbeel, Sneep en Serpeling (*Leuciscus leuciscus*) momenteel in de Duitse Roer betrekkelijk goed ontwikkeld is en zich nog steeds uitbreidt (JOCHIMS, 2010). Aanvullende uitzettingen zijn tegenwoordig helemaal niet nodig; grote riviervissen wor-

den volop gevangen. Bovendien bestaan ook voor deze uitzettingen geen concrete aanwijzingen dat ze recent zouden zijn uitgevoerd (H.J. Jochims, mondelinge mededeling). Vooralsnog blijft de vondst in de Nederlandse Roer dan ook een mysterie. Het is zaak om tijdens elke toekomstige visbemonstering alert te blijven op de mogelijke aanwezigheid van Gestippelde alvers.

DANKWOORD

Een woord van dank gaat uit naar de heer Heinz-Josef Jochims voor zijn inspanningen om de herkomst van de Gestippelde alvers in het Roersysteem te achterhalen. Luuk Belgers wordt bedankt voor zijn kritische blik op de Engelse samenvatting.

Summary

SPIRLIN BACK IN THE ROER-RIVER AFTER 80 YEARS?

The last Spirlin (*Alburnoides bipunctatus*) observed in the river Roer was caught in 1931, downstream of the city of Roermond. In 2002, an angler reported to have caught a Spirlin near Roermond, but this was never properly verified. In 2005, almost seventy-five years after the last officially reported catch, the species was rediscovered in the German part of the border-crossing river, at approximately 4.5 km from the Dutch-German border. These fish probably originated from stocked Spirlin in the river Worm (part of the Roer system) that had been released by German anglers during the nineties of the previous century. Despite numerous inventories between 2005 and 2010, the species has not been found again. In July of 2010 however, the Spirlin was rediscovered in the Dutch part of the Roer when three individuals were caught near the German border. At the moment, there is no natural population of Spirlin present in the Roer or the Meuse and thus the exact origin of these fish remains unclear. A possible explanation would point to a renewed stocking of Spirlin in the Worm or in the German part of the Roer.

Literatuur

- ALLARDI, J. & P. KEITH, 1991. Atlas préliminaire des poissons d'eau douce de France. Museum National d'Histoire Naturel, Paris.
- ANONYMUS, 2007. Erarbeitung von Instrumenten zur gewässerökologischen Beurteilung der Fischfauna. Kapitel 9.2, historische Verbreitungskarten mit Erläuterungen. NZO-GmbH, Gesellschaft für landschaftsökologische Planung, Bewertung und Dokumentation, IFO, Institut für angewante Ökologie & Ministerium für Umwelt und Naturschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, Recklinghausen.
- BEEKMAN, J. & W.A.M. VAN EMMERIK, 2007. Kennisdocument 3: Gestippelde alver (*Alburnoides bipunctatus*). Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij/Sportvisserij Nederland, Bilthoven.
- BROUWER, T. & W. ZWEEP, 2009. Een onderzoek naar de samenstelling van de visfauna in het stroomgebied van de Roer. Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Nijmegen.
- CROMBAGHS, B.H.J.M., 2000. Gestippelde alver. In: Crombaghs, B.H.J.M., R.W. Akkermans, R.E.M.B. Gubbels & G. Hoogerwerf, 2000. Vissen in Limburgse beken. De verspreiding en ecologie van vissen in stromende wateren in Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- CROMBAGHS, B.H.J.M., J.M.P.M. HABRAKEN & R.E.M.B. GUBBELS, 1996. De Gestippelde alver, terug in Nederland? *Natuurhistorisch Maandblad* 85 (2):45-48.
- CROMBAGHS, B., G. HOOGERWERF & J. JEUCKEN, 2006. Vissen in het paradijs. Visstandbemonstering & visstandbeoordeling Geul 2005. Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Nijmegen.
- GUBBELS, R.E.M.B., 2007. Bijzondere visvangsten in het stroomgebied van de Geul. *Natuurhistorisch Maandblad* 96 (5):135.
- GUBBELS, R.E.M.B., 2008. Ad hoc bevissingen in de Roer, Hambeek, Rode Beek en Worm in 2006, 2007 en 2008. Intern rapport. Waterschap Roer en Overmaas, Sittard.
- GUBBELS, R.E.M.B., 2010. Monitoring vismigratie Roer ECI. Resultaten 2009. Intern rapport. Waterschap Roer en Overmaas, Sittard.
- JOCHIMS, H.-J., 2010. Fischfauna der Eifelrur/Roer. Band III, Bestände und Bestandsentwicklung. Stand Januar 2010. Interessengemeinschaft Untere Rur, Hückelhoven.
- KESSEL VAN, N., M. DORENBOSCH & W. ZWEEP, 2008. Visfauna benedenloop Roer. Vooronderzoek in het kader van baggerwerkzaamheden. Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen.
- KLINGER, H., G. SCHMIDT & L. STEINBERG, 1999. Rote Liste der gefährdeten Fische (Pisces) und Rundmäuler (Cyclostomata) in Nordrhein-Westfalen. Landesanstalt für Ökologie, Bodenordnung und Forsten/Landesamt für Agrarordnung NRW, Kichhundem-Albaum.
- KRANENBARG, J., A. DE BRUIJN, F. SPIKMANS, M. DORENBOSCH, N. VAN KESSEL, R. LEUVEN & W. VERBERK, 2009. Kansen voor riviervissen. Een onderzoek naar het functioneren van oeverbiotopen langs de Maas voor juveniele vis. Stichting Bargerveen/Radboud Universiteit Nijmegen/Stichting RAVON/Natuurbalans-Limes Divergens, Nijmegen.
- MARQUET, P.L., 1966. De Jeker. *De Levende Natuur* 69 (10):220-229.
- NIE DE, H.W. & G. VAN OMMERING, 1998. Bedreigde en kwetsbare zoetwatervissen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. Rapport nr.33. IKC Natuurbeheer, Wageningen.
- NUISSEN, H. & S.J. DE GROOT, 1987. De vissen van Nederland. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- PHILIPPART J.C. & M. VRANKEN, 1983. Atlas des poissons de Wallonie. Distribution, écologie, éthologie, pêche, conservation. Cahiers d'éthologie appliquée 3 (1/2):1-395.
- STEENVOORDEN, J.H.A.M., 1970. Onderzoek naar de achteruitgang van de visstand in Zuidlimburgse beken en de gestuwde Maas ten gevolge van waterverontreiniging. Verslag Natuurbeheer, Landbouwuniversiteit Wageningen/Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum.
- STEINBERG, L., 1992. Fische unserer Bäche und Flüsse. Verbreitung, Gefährdung und Schutz in Nordrhein-Westfalen. Ministerium für Umwelt, Raumordnung und Landwirtschaft des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf.
- THUYNE VAN, G., J. BREINE & Y. MAES, 2005. Visbestandopnames in het Maasbekken: de Voerstreek 2005 (Berwijn, Voer, Gulp, Veurs en Noorbeek). Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Hoeilaart-Groenedaal.
- THUYNE VAN, G. & J. BREINE, 2009. Visbestandopnames in Vlaamse beken en rivieren in het kader van het 'Meetnet Zoetwatervis' 2008. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- TOLKAMP, H., 2008. De Roer meanderde in veertig jaar van kolengruis naar Natura 2000. In: Goossens et al. (red.). Roerstreek 2008. Jaarboek 40. Heemkundevereniging Roerstreek, St. Odiliënberg: 53-72.
- VIEBAHN-SELL, 2008. Machbarkeitsstudie Ruhrwehre. Wiederherstellung der ökologischen Durchgängigkeit der Rur von der niederländischen Grenze bis Obermaubach. Viebahn-Sell, Witten.
- VRIELYNCK, S., C. BELPAIRE, A. STABEL, J. BREINE & P. QUATAERT, 2003. De visbestanden in Vlaanderen anno 1840-1950. Een historische schets van de referentietoestand van onze waterlopen aan de hand van de visstand, ingevoerd in een databank en vergeleken met de actuele toestand. Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Groenedaal-Hoeilaart.
- VRIESE, T., 1991. De visstand in de Grensmaas. Rijkswaterstaat Limburg/Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij 1991-01. Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij, Nieuwegein.

Nachtvlinders op de Brunsummerheide

Guido Verschoor, Keutenberg 1, 6305 PP Schin op Geul

Tijdens het Genootschapsweekend 2010 zijn op de Heikop, gelegen aan de noordoostkant van de Brunsummerheide, gedurende de avond en nacht van 11 en 12 juni macro-nachtvlinders geïnventariseerd. Bijna een maand later is tijdens de Nationale Nachtvlindernacht op 9 juli op een bijeenkomst van Kring Heerlen met als thema het Nachtvlindermonitoringsproject Limburg nogmaals het laken op de Brunsummerheide opgezet. De locatie was ditmaal gelegen nabij het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten aan de westkant van het gebied. In dit artikel worden de resultaten van deze inventarisaties beschreven.

METHODE

Op 11 en 12 juni werd het laken opgezet op de Heikop aan de rand van een open, droog naaldbos op de overgang naar een open, droog heidegebied. Er werd gevangen met een 160 watt menglicht (ML)-lamp. Aanvullend werd op beide avonden een kistval geplaatst met een twaalf volt Actinic blacklight lamp (een zogenaamde vliegenlamp) en de eerste avond werd eveneens een kistval met een 220 volt blacklight spaarlamp opgesteld nabij het padvindershonk, dat is gelegen in een open, gemengd bos op droge, voedselarme bodem. Er is gevangen tot ongeveer twee uur 's nachts.

Op 9 juli werd het laken nabij het bezoekerscentrum Brunsummerheide geplaatst. Er werd gevangen met een 160 watt menglichtlamp op een plaats nabij een open eikenbos op de overgang naar droge heide. Een tweede laken met een 80 watt ultravioletlicht (HPL)-lamp werd geïnstalleerd op een droge, enigszins voedselrijke graslandvegetatie op de overgang naar dezelfde droge heide. Tijdens deze avond is eveneens gesmeerd. Hierbij wordt van onder meer stroop en bier een zoet, geurend lokstofje gebrouwen en op boomstammen gesmeerd. Sommige soorten nachtvlinders laten zich hierdoor lokken. Er is gevangen tot ongeveer twee uur 's nachts.

FIGUUR 1

Het aantal waargenomen aantal individuen per soort uitgezet tegen het percentage van het totaal aantal soorten. De grafiek laat zien dat van meer dan 80% van het aantal soorten drie of minder individuen zijn gezien.

WEERSOMSTANDIGHEDEN

Op 11 juni was het half bewolkt en er stond een matige wind uit het zuidwesten. De aanvangstemperatuur was rond de 20° C. De volgende dag regende het flink. Gelukkig was het 's avonds droog en kon er weer geïnventariseerd worden. Er stond een zwakke wind uit het noorden en de temperatuur was gedaald tot om de nabij 15° C.

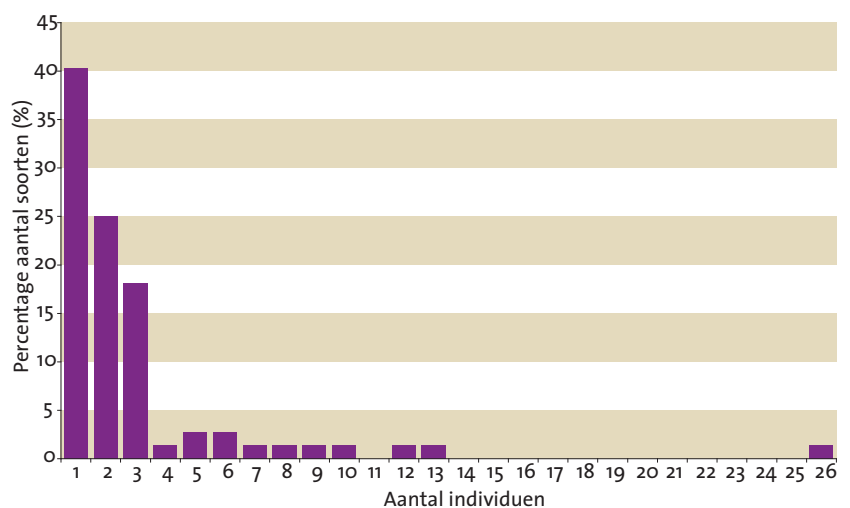
Het weer op 9 juli was uitzonderlijk. Het was half bewolkt en het kwik steeg die dag tot 35° C. Bij aanvang van de nachtvlindernacht was de temperatuur nog steeds rond de 30° C. Er stond een zwakke wind uit het zuidwesten.

RESULTATEN

Aantallen

In totaal werden op de drie vangnachten met behulp van de hierboven beschreven methoden bij elkaar 215 macro-nachtvlinders geteld van in totaal 72 soorten. Uit figuur 1 blijkt dat van de meeste soorten maar één of enkele exemplaren zijn gevangen; van 60 soorten (circa 80%) zijn één tot drie exemplaren gevangen. Grote aantallen van een en dezelfde soort kwamen dus relatief weinig voor. Uitzondering hierop was de Hyena (*Cosmia trapezina*) die het meest is geteld. Hiervan werden op 9 juli 26 exemplaren, zowel op smeer als op licht, gezien. De top vijf wordt verder gevuld door Gerimpelde spanner (*Macaria liturata*; 13 exemplaren), Piramidevlinder (*Amphipyra pyramidea*; twaalf exemplaren), Grijsje stipspanner (*Idaea aversata*; tien exemplaren) en het Streepkokerbeertje (*Eilema complana*; negen exemplaren).

Van de 72 getelde soorten werden er maar acht zowel in juni als juli gezien. Uit de top vijf betrof dit alleen de Gerimpelde spanner. Dit is een gewone soort op de zandgronden en in de duinen; elders is ze schaars of ontbreekt ze. Ze komt voor in naaldbossen en andere plaatsen met naaldbomen en kent een lange vliegperiode (WARING & TOWNSEND, 2006). De Brunsummerheide vormt dus een prima biotoop voor deze vlinder.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Status	Locatie	Aantal
Bleke grasworteluil	<i>Apamea lithoxyloea</i>	Niet zo gewoon	Bezoekerscentrum	1
Geelblad	<i>Ennomos quercinaria</i>	Zeldzaam	Bezoekerscentrum	2
Gemarmerd heide-uiltje	<i>Elaphria venustula</i>	Niet zo gewoon	Heikop	3
Gevlekte groenuil	<i>Moma alpium</i>	Niet zo gewoon	Heikop	1
Groene weide-uil	<i>Calamia tridens</i>	Niet zo gewoon	Bezoekerscentrum	3
Grote groenuil	<i>Bena bicolorana</i>	Niet zo gewoon	Bezoekerscentrum	1
Marmerruil	<i>Polia nebulosa</i>	Niet zo gewoon	Heikop	2
Satijnstipspanner	<i>Idaea subsericeata</i>	Zeldzaam	Heikop	1
Spaanse vlag	<i>Euplagia quadripunctaria</i>	Zeldzaam	Bezoekerscentrum	1

Heikop

Op de Heikop werden in het tweede weekend van juni op beide avonden samen 61 individuen van 36 soorten gevangen. Hoewel alle methoden aanvullende soorten opleverden, leverde de vangst met het laken en ML-lamp de meeste soorten en exemplaren op. De top drie van de Heikop werd gevormd door Gerimpelde spanner met acht exemplaren, gevolgd door Appeltak (*Campaea margaritata*) met vijf exemplaren. De gedeelde derde plaats bestond uit Bruine grijsbandspanner (*Cabera exanthemata*) en de Schilddrager (*Acronicta megacephala*). Hiervan is de Bruine grijsbandspanner het minst gewoon, vooral in dit deel van Nederland (VLINDERSTICHTING, 2010d).

Bezoekerscentrum

Nabij het bezoekerscentrum Brunssummerheide werden op 9 juli maar liefst 44 soorten gevangen. Die avond was goed voor 154 van de 215 waargenomen individuen (72%). Ook hier werd met de ML-lamp het meest gevangen, maar liefst 1,6 maal zoveel soorten en 2,3 maal zoveel individuen als met de andere methoden. Hierbij moet wel in ogenschouw worden genomen dat de sterkte van de ML-lamp (160 watt) twee maal zo veel was als die van de HPL-lamp (80 watt).

Het smeren leverde slechts vijf soorten op, waaronder negen van de 26 exemplaren van de Hyena. Ook Vogelwiekje (*Dypterygia scabriuscula*) en Piramidevlinder verschenen zowel op licht als op smeer. Verder leverde smeer alle exemplaren van de Gewone stofuil (*Hoplodrina octogenaria*) en de Zuringuil (*Acronicta rumicis*) op. Er kwamen dus geen bijzondere soorten op de smeer af. De top drie voor deze avond werd aangevoerd door de Hyena, gevolgd door Piramidevlinder. Nummer drie was de Grijsze stipspanner met tien exemplaren.

FIGUUR 2

Het mannetje Geelblad (*Ennomos quercinaria*) dat werd aangehouden tijdens de Nationale Nachtvindernacht nabij het bezoekerscentrum Brunssummerheide (foto: Lily Franssen).

TABEL 1

Overzicht van de bijzondere soorten macro-nachtvlinders van de Brunssummerheide gevangen op 11 en 12 juni of 9 juli 2010. Status volgens WARING & TOWNSEND (2006).

BIJZONDERHEDEN

Zeldzame soorten

Van de waargenomen soorten staan er drie te boek als zeldzaam, namelijk Geelblad (*Ennomos quercinaria*), Spaanse vlag (*Euplagia quadripunctaria*) en Satijnstipspanner (*Idaea subsericeata*) [tabel 1]. Geelblad en de Spaanse vlag verschenen bij het bezoekerscentrum, de Satijnstipspanner op de Heikop (WARING & TOWNSEND, 2006).

Van Geelblad [figuur 2] werd op 9 juli een mannetje aangetroffen. Deze opvallende spanner is slechts van enkele plaatsen in Limburg bekend, onder meer uit de omgeving van Kerkrade. De soort was echter nog niet bekend van de Brunssummerheide (VLINDERSTICHTING, 2010a). Wel werd door Lily Franssen enkele dagen eerder een vrouwtje gezien in Landgraaf, drie à vier kilometer verwijderd van de vindplaats bij het bezoekerscentrum. Geelblad komt voor in bossen, parken, struwelen en ruige graslanden en heeft verscheidene bomen als waardplant, waaronder eik (*Quercus spec.*) (WARING & TOWNSEND, 2006). Tijdens de Nationale Nachtvindernacht werd de soort eveneens in Nijkerk en Ede gezien. Tijdens deze nacht zijn op 278 verschillende plaatsen verspreid over Nederland nachtvlinders geteld (GROENENDIJK & ELLIS, 2010), hetgeen aangeeft dat Geelblad ook landelijk gezien geen gewone verschijning is.

De Spaanse vlag is een zeldzame en beschermde soort in Nederland, die het meest voorkomt in Zuid-Limburg. Met name rondom de Sint-Pietersberg en Brunssum wordt de soort regelmatig aangetroffen. Ook Heerlen en omgeving zijn bekend als vliegplaats (GROENENDIJK, 2007). In 2007 werd een waarneming van de soort in Posterholt nog als meest noordelijke waarneming in Limburg betiteld (VERSCHOOR *et al.*, 2008). Inmiddels zijn meerdere waarnemingen uit de omgeving van Posterholt bekend en is de vlinder opgerukt tot de omgeving van Venlo en Weert (bron: waarneming.nl, 20 oktober 2010). De waarneming in de omgeving van de Brunssummerheide was te verwachten; in 2007 is in de omgeving van Brunssum een populatie ontdekt (PRICK, 2008). De waarneming van 9 juli was wel aan de vroege kant. Aantallen van de soort nemen pas vanaf de laatste week van juli toe (GROENENDIJK, 2007).

De Satijnstipspanner [figuur 3] is een zeldzame soort in Nederland, die tot enkele jaren geleden beperkt was tot Zeeland en de aangrenzende delen van Noord-Brabant (Bergen op Zoom) en Zuid-Holland (Oostvoorne). De eerste generatie wordt vooral in juni waargenomen, de tweede in augustus (VLINDERSTICHTING, 2010b). De soort is niet gebonden aan één of enkele specifieke biotopen (EBERT, 2001). In 2002 werd het eerste exemplaar in Lim-

FIGUUR 3

De Satijnstipspanner (Idaea subsericeata), waargenomen op de Heikop tijdens het Genootschapsweekend 2010, is pas sinds 2002 uit Limburg bekend (foto: Jan Boeren).

burg aangetroffen nabij het Elfenmeertje in de Meinweg (FRANSSSEN, 2003). Sindsdien wordt deze warmteminnende soort in Limburg steeds vaker waargenomen. Ook in het meetnet van het Nachtvlindermonitoringsproject Limburg wordt de soort aangetroffen, waarbij het zwaartepunt in Midden-Limburg ligt (NML-PROJECT, 2009). In België lijkt deze soort eveneens aan een opmars bezig (bron: waarnemingen.be, 7 november 2010). Waarnemingen van deze soort zouden dus nog wel eens verder kunnen toenemen. Op de Heikop werd van deze soort één exemplaar gevangen in de kistval met Actinic blacklight.

Andere interessante soorten

Nog eens zes van de gedurende de drie avonden waargenomen soorten staan als niet gewoon te boek (WARING & TOWNSEND, 2006) [tabel 1]. Van het Gemarmerd heide-uiltje (*Elaphria venustula*) werden drie exemplaren gevangen op 11 juni, twee op het laken en één in de kistval met Actinic blacklight. Deze vooral aan zandgrond gebonden soort, leeft van diverse kruiden en houtige planten, zoals Brem (*Cytisus scoparius*), Struikhei (*Calluna vulgaris*) en Tormentil (*Potentilla erecta*) en komt onder andere voor op heiden en open plaatsen in bossen (WARING & TOWNSEND, 2006). In Baden-Württemberg komt de soort voor in gebieden die qua klimaat niet te nat en te koud zijn (STEINER, 1997). De Marmeruil (*Polia nebulosa*) werd eveneens op de Heikop gevangen, in de kistval met Actinic blacklight. De vlinder die een piek in juni heeft, vliegt vooral op zandgronden in loofbossen en struwelen (WARING & TOWNSEND, 2006). De Gevlekte groenuil (*Moma alpium*), waarvan één exemplaar werd gevangen op de Heikop met lamp en laken, is eveneens een zandgrondsoort. Ze komt vooral voor in bossen en struwelen met eik. Deze soort is voor zover bekend niet eerder waargenomen op de Brunsummerheide. Wel is de soort aan het eind van 2010 in Landgraaf gezien (bron: waarneming.nl, 20 oktober 2010). Ze wordt maar weinig waargenomen in Zuid-Limburg (VLINDERSTICHTING, 2010c).

Op 9 juli werden drie exemplaren van de Groene weide-uil (*Calamia tridens*) gevangen op beide locaties waar met het laken werd gevangen. Waarnemingen van deze soort in Limburg zijn beperkt en dit geldt zeker voor Zuid-Limburg. Er zijn hier geen andere waarnemingen bekend van de afgelopen tien jaar dan de hier genoemde exemplaren (bron: waarneming.nl, 20 oktober 2010). De soort leeft op graslanden en heiden van diverse grassen, waaronder Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) (WARING & TOWNSEND, 2006). Eveneens op 9 juli werd de Grote groenuil (*Bena bicolorana*) gevangen op laken met HPL-lamp. Deze xerothermofiele (droogte- en warmteminnende) soort is een niet zo gewone soort die verspreid over het hele land voorkomt. Dit geldt ook voor Zuid-Limburg. De waardplanten zijn eik en berk (*Betula spec.*) en ze leeft in loofbossen en parken (WARING & TOWNSEND, 2006).

Daarnaast werd tijdens deze avond, eveneens op laken met HPL-lamp, één exemplaar van de Bleke grasworteluil (*Apamea lithoxyloea*) gezien. Deze soort leeft van diverse soorten grassen, waaronder Straatgras (*Poa annua*) (WARING & TOWNSEND, 2006), en is min of meer gebonden aan graslandgemeenschappen (STEINER, 1997).

De waarneming van de Dennenpijlstaart (*Sphinx pinastri*) mag niet onvermeld blijven. Op zowel 11 juni als 9 juli verscheen deze spectaculaire soort ongeveer een uur na aanvang van de monitoring. Op de koude 12^e juni was het echter vergeefs wachten op deze pijlstaart. De Dennenpijlstaart [figuur 4] komt vooral voor in naaldbossen en op met vliegdennen begroeide heiden en is hier geen ongewone verschijning. Ze heeft vooral Grove den (*Pinus sylvestris*) als waardplant (WARING & TOWNSEND, 2006).

DANKWOORD

Jo Queis wordt bedankt voor het opstellen van een tweede laken tijdens de Nationale Nachtvlindernacht. Lily Franssen en Jan Boeren worden bedankt voor het beschikbaar stellen van de foto's. De medewerkers van

FIGUUR 4

De Dennenpijlstaart (Sphinx pinastri), een gewone soort op met vliegdennen begroeide heiden (foto: Guido Verschoor).

Natuurmonumenten worden bedankt voor de vergunning voor het uitvoeren van het nachtvlinderonderzoek en voor het gebruik van de faciliteiten van het bezoekerscentrum. Verder worden alle deelnemers be-

dankt, in het bijzonder John Adams die de avond tijdens de Nationale Nachtvlindernacht mede organiseerde. Tot slot dank aan Ernest van Asseldonk en Marcel Prick voor hun hulp bij enkele determinaties.

Summary

MOTHING AT THE BRUNSSUMMERHEIDE HEATHLAND

In early June of 2010, macro-moths were surveyed on two consecutive evenings during a weekend survey programme organised by Natuurhistorisch Genootschap Limburg. The survey took place at the edge of a dry heathland part of the Brunssummerheide conservation area, in the southern part of Limburg. Almost a month later, the survey was repeated at another site on the edge of the heathland in the same conservation area. Both surveys used light-trapping methods, mainly in combination with a sheet. The two surveys yielded a total of 215 specimens of macro-moths, belonging to 72 species, most species being represented by only one or a few individuals. The rarest species recorded were August thorn (*Ennomos quercinaria*), Jersey tiger (*Euplagia quadripunctaria*) and Satin wave (*Idaea subsericeata*). Another six of the species that were caught were less rare but not very common or widely distributed.

Literatuur

- EBERT, G., 2001. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 8: Nachtfalter VI. Ulmer Verlag, Stuttgart.
- FRANSSEN, M.C.R., 2003. *Idaea subsericeata* (Lepidoptera: Geometridae), nieuw voor Limburg. Entomologische Berichten 63(4):105.
- GROENENDIJK, D., 2007. De Spaanse vlag in Nederland. Het belang van Zuid-Limburg voor deze habitatrichtlijnsoort. Natuurhistorisch Maandblad 96(8):233-239.
- GROENENDIJK, M. & W. ELLIS, 2010. Nachtvlinder-nacht. Zinderende nachtvlindernacht. De complete lijst met waarnemingen. 11 oktober 2010. 7 november 2010. <http://www.nachtvlindernacht.nl/index.php?id=180>. De Vlinderstichting\Werkgroep Vlinderfaunistiek, EIS-Nederland, Wageningen\Leiden.
- NML-PROJECT, 2009. Nachtvlindermonitoringsproject Limburg. Nieuwsbrief jaargang 2 (2):1.
- PRICK, M.J.M., 2008. Waarnemingen van bijzondere macronachtvlinders in Limburg van 2000 tot 2007. Natuurhistorisch Maandblad 97(4):59-66.
- STEINER, A., 1997. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 6: Nachtfalter IV. Ulmer Verlag, Stuttgart.
- VERSCHOOR, G., J. BOEREN & E. VAN ASSELDONK, 2008. Nachtvlinders in drie tuinen in Limburg nader bekeken. Een voorzichtige aanzet tot monitoring. Na-

tuurhistorisch Maandblad 97(2):17-25.

- VLINDERSTICHTING, 2010a. Vlindernet, versie 2. De informatiebron voor dagvlinders en nachtvlinders van de Vlinderstichting. Geelblad (*Ennomos quercinaria*). 17 juni 2009. 21 oktober 2010. <http://www.vlindernet.nl/vlindersoort.php?vlinderid=345&vq=geelblad>.
- VLINDERSTICHTING, 2010b. Vlindernet, versie 2. De informatiebron voor dagvlinders en nachtvlinders van de Vlinderstichting. Satijnstipspanner (*Idaea subsericeata*). 8 mei 2010. 1 november 2010. <http://www.vlindernet.nl/vlindersoort.php?vlinderid=129&vq=satijnstipspanner>.
- VLINDERSTICHTING, 2010c. Vlindernet, versie 2. De informatiebron voor dagvlinders en nachtvlinders van de Vlinderstichting. Gevlekte groenuil (*Moma alpium*). 8 mei 2010. 1 november 2010. <http://www.vlindernet.nl/vlindersoort.php?vlinderid=710&vq=gevlekte%20groenuil>.
- VLINDERSTICHTING, 2010d. Vlindernet, versie 2. De informatiebron voor dagvlinders en nachtvlinders van de Vlinderstichting. Bruine grijsbandspanner (*Cabera exanthemata*). 8 mei 2010. 5 november 2010. <http://www.vlindernet.nl/vlindersoort.php?vlinderid=386&vq=bruine%20grijsbands-panner>.
- WARING, P. & M. TOWNSEND, 2006. Nachtvlinders. Veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten. Tirion Natuur, Baarn.

BOEKBESPREKING

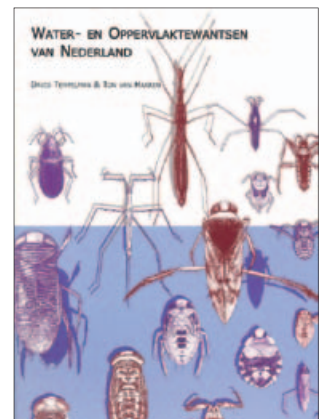
WATER- EN OPPERVLAKTEWANTSEN VAN NEDERLAND

TEMPELMAN, D. & T. VAN HAAREN, 2009. 116 pagina's. Zachte, uitklapbare kaft, gelijmd. Stichting Jeugdbondsuitgeverij, 's-Graveland. ISBN 978-90-5107-040-8. Prijs € 8,00. Verkrijgbaar via www.jeugdbondsuitgeverij.nl.

Vanaf mijn studie in Nijmegen heb ik de Nederlandse water- en oppervlaktewantsen altijd gedetermineerd met de tweede druk van de tabel van Nico Nieser, aangevuld met tekeningen van Reinoud Koeman. Ook tijdens het practicum Fauna werd het boekje dat in 1968 als wetenschappelijke mededeling van de K.N.N.V. is uitgegeven intensief gebruikt. De derde druk uit 1982 week daar niet echt veel van af.

Nu is er de vierde druk, met een frisse uitstraling en een behoorlijke uitbreiding van tekst en figuren. In eerste instantie lijkt er niet veel veranderd. De meeste tabellen zijn op het oog hetzelfde gebleven en ook de figuren komen zeer bekend voor. Opvallend is echter dat zowel tekst als figuren behoorlijk groter zijn afgebeeld. Dat maakt het werken met de tabel voor de oudere lezer al direct een stuk aangenamer. Na enkele dieren te hebben gedetermineerd spraken de tabellen me ook inhoudelijk erg aan, zonder dat ik overigens mijn vertrouwde weg kwijt raakte. De sleutel voor de nimfen is sterk uitgebreid en goed bruikbaar, zonder meer een verbetering ten opzichte van de vorige druk. Het blijft wel wennen aan de Nederlandse namen die behoorlijk gekunsteld overkomen, maar daarin staat deze groep niet alleen. Enige

correlatie met de wetenschappelijke naam is in de meeste gevallen ver te zoeken. Om de dieren van het geslacht *Sigara* maar allemaal sigaren te noemen is mij persoonlijk te simplistisch. Maar dat is de auteurs niet aan te rekenen. Terug naar de inhoud, want daar gaat het tenslotte om. De sleutels zijn goed en leveren snel resultaat. Ze zijn bruikbaar voor een gemiddelde jeugdbonder, maar ook voor de specialist. Dat kan niet van veel determinatiesleutels gezegd worden. De vormgeving en de uitvoering van de tabel is bewust simpel gehouden, wat tot uitdrukking komt in de prijs. Zelden ben ik zo'n goede prijs-kwaliteitverhouding voor een determinatiewerk tegengekomen. Dat blijft toch een sterkte van de jeugdbonden. Wat mij betreft is het boekje een sterke aanrader voor ieder

die natuuronderzoek doet met water. Ik ga in elk geval mijn wetenschappelijke mededeling uit 1968 niet meer gebruiken. Die is met dit werk echt aan vervanging toe.

ONDER DE AANDACHT

OPROEP

Nachtvlindermonitoringsproject Limburg

Het derde telseizoen van het Nachtvlindermonitoringsproject Limburg is inmiddels afgerond en de eerste resultaten van 2010 zijn inmiddels op een rij gezet. Er zijn weer veel vondsten gedaan van kleurrijke en prachtige soorten, en veel moeilijke soorten zijn op naam gebracht dankzij onderlinge hulp van de deelnemers via de werkruimte op de internetpagina van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg: <http://nachtvlinders.nhgl.nl>. Met onder meer vele Drievlekspanners, prachtige Seringenvlinders en elf waarnemingen van de nog niet zo lang in Nederland aanwezige Kadeni-stofuil, kunnen vele bijzondere waarnemingen aan het project worden toegevoegd. En met meer dan 5.000 waarnemingen, bijna 380 soorten en 17 zeer zeldzame soorten, is het seizoen 2010 zeer succesvol te noemen.

Zou het seizoen 2011 ook weer verrassende

resultaten opleveren? We verwachten van wel, er valt nog veel te ontdekken over deze soortgroep. En hoe meer mensen er mee doen, hoe leuker het wordt en hoe beter het beeld dat verkregen wordt van de Limburgse macro-nachtvlinders. Vandaar dat we nog steeds op zoek zijn naar meer deelnemers.

Bijeenkomst 31 maart

Voordat het seizoen op 1 april begint, wordt er voor deelnemers en aspirant-deelnemers een startbijeenkomst georganiseerd op donderdag 31 maart 2010. De avond begint om 20.00 uur in het GroenHuis in Roermond en iedere geïnteresseerde is welkom. We starten de avond met een korte inleiding over het project. Daarnaast zal een korte presentatie worden gegeven over het nieuwe telseizoen en de eventuele wijzigingen ten opzichte van 2011.

Het zou mooi zijn als we ook nieuwe deelnemers kunnen begroeten. Opgave voor de avond of deelname aan het telseizoen 2011

kan via het e-mailadres nml@nhgl.nl. Voor deelnemers is er een uitgebreide handleiding beschikbaar. Voor meer informatie over het project, kunt u terecht op <http://nachtvlinders.nhgl.nl>.

FOTO: G. VERSCHOOR

OPHALEN JUBILEUMBOEK

Op 27 november jl. is het jubileumboek 'Limburgse natuur in een veranderend landschap' van het Natuurhistorisch Genootschap gepresenteerd. Velen van u waren aanwezig bij de presentatie en hebben het boek inmiddels opgehaald. Voor een heleboel anderen geldt dat nog niet. Zoals bekend is het boek voor alle leden tegen een vrijwillige bijdrage verkrijgbaar op het kantoor van het Natuurhistorisch Genootschap in het GroenHuis te Roermond of in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Ook bestaat de mogelijkheid om het boek op te halen op de Genootschapsdag op zaterdag 12 maart 2011. We willen u vriendelijk vragen om het boek, liefst tegen overhandiging van de voucher, vóór 1 april 2011 op te halen op één van de genoemde locaties. U kunt ook contact opnemen met het kantoor van het Genootschap om het boek, tegen betaling van de verzendkosten, te laten opsturen.

BINNENWERK BUITENWERK

OP DE INTERNETPAGINA WWW.NHGL.NL IS DE MEEST ACTUELE AGENDA TE RAADPLEGEN

● **DONDERDAG 3 MAART** houdt Douwe de Graaf voor **Kring Maastricht** een lezing over Vissen in de grindgaten. De bijeenkomst vindt plaats in het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 6 te Maastricht. Aanvang 20.00 uur.

● **VRUJDAG 4 MAART** houdt Frank Spikmans (RAVON) voor de **Vissenwerkgroep** een lezing over invasieve exotische vissoorten in Nederland. Aanvang 20.00 uur in het GroenHuis, Godswederderstraat 2 te Roermond.

● **ZATERDAG 5 MAART** is het publicatiebureau aanwezig op de **Landelijke Vlinderdag** van de Vlinderstichting te Wageningen

● **VRUJDAG 11 MAART** houdt Ed de Groot voor het **SOK** een lezing over boven- en ondergronds Caestert. Aanvang: 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

● **ZATERDAG 12 MAART** vindt de jaarlijkse **Genootschapsdag** plaats in het Broekhincollege, Bob Boumanstraat te Roermond. Meer info via kantoor@nhgl.nl.

● **ZONDAG 13 MAART** wordt door **Werkgroep De Driestruik** een stuk heide schoongemaakt in natuurgebied de Driestruik. Verzamelen om 9.00 uur bij de verzinkte poort aan de Driestruikweg te Roermond. Einde om 13.00 uur.

● **MAANDAG 14 MAART** houdt Harry Cuypers voor **Kring Roermond** i.s.m. **IVN Roermond** een lezing over ecologisch tuinieren. De bijeenkomst start om

19.30 uur in gemeenschapshuis het Katoenen Dorp, Bisschop Lindanussingel 43, 6041 LV Roermond.

● **MAANDAG 14 MAART** houdt Hans van de Laar voor **Kring Heerlen** een lezing over de geologie en de vogelwereld van de Brunsummerheide. Aanvang 20.00 uur in de Botanische Tuin, Sint-Hubertuslaan te Kerkrade-West.

● **DONDERDAG 17 MAART** verzorgt Evert Prast voor **Kring Venlo** een lezing over orchideeën rondom Mont Ventoux (F). Aanvang: 19.30 uur in kinderboerderij Hagerhof, Hagerlei 1 te Venlo.

● **ZONDAG 20 MAART** houdt Hans van de Laar voor **Kring Heerlen** een geologische ochtendexcursie over de Brunsummerheide. Vertrek om 9.00 uur vanaf de parkeerplaats van het bezo-

kerscentrum Brunsummerheide aan de Schaapskooiweg te Heerlen.

● **WOENSDAG 23 MAART** organiseert de **Vlinderstudiegroep** een bijeenkomst in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang: 20.00 uur.

● **VRUJDAG 25 MAART** houdt John Adams voor de **Plantenstudiegroep** een lezing over de flora van de gebergten Ecrins en de Queras in de Franse alpen. De bijeenkomst begint om 20.00 uur en vindt plaats in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

● **ZATERDAG 26 MAART** houdt Jeroen Re-neerkens bij de **Vogelstudiegroep** een lezing over broedbiologie en doortrekpatroon van de Drieteenstrandoper. Aanvang om 14.30 uur in de Ster, Raadhuisstraat 13, 6042 JK Roermond.

● **DONDERDAG 31 MAART** organiseert het **Nachtvlindermonitoringsproject Limburg** een startbijeenkomst voor het nieuwe seizoen in het GroenHuis in Roermond. Aanvang 20.00 uur. Informatie en opgave via nml@nhgl.nl.

● **ZONDAG 3 APRIL** leidt Nigel Harle (tel. 043-4084567) voor de **Plantenstudiegroep** een voorjaarsflora-excursie door het Savelsbos. Vertrek om 11.00 uur bij de kerk van Gronsvelt (Rijksweg-kant).

● **ZONDAG 3 APRIL** wordt door **Werkgroep De Driestruik** een stuk van na-

turgebied De Driestruik ontgaan van prunussen. Verzamelen om 9.00 uur bij de verzinkte poort aan de Driestruikweg te Roermond. Einde om 13.00 uur.

● **DONDERDAG 7 APRIL** verzorgt Hettie Meertens voor **Kring Maastricht** een lezing over planten in en rond de grindgaten. De bijeenkomst vindt plaats in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang 20.00 uur.

● **ZATERDAG 9 APRIL** houdt **Kring Heerlen** i.s.m. de **Plantenstudiegroep** een voorjaarsflora-excursie

naar de Schaelsberg. Pierre Grooten vertrekt om 9.00 uur vanaf de parkeerplaats aan de Spoorsingel vlakbij de overweg te Heerlen om 9.30 uur op de parkeerplaats circa 300 meter voorbij kasteel Oost.

● **ZONDAG 10 APRIL** maakt de **Plantenstudiegroep** een lentewandeling door het Ilzerenbos. Doreen en Mark Verhaegh (046-4526239) vertrekken om 9.30 uur aan de achterzijde van NS-station Maastricht of om 10.00 uur aan de Haverterweg te Nieuwstadt.

● **DONDERDAG 14 APRIL** houdt Harm

Alberts voor **Kring Venlo** een lezing over natuurwaarnemingen in de Var (F). Voorafgaand is de **Jaarvergadering** van het **Natuurhistorisch Genootschap**. De bijeenkomst vindt plaats in de kinderboerderij Hagerhof, Hagerlei 1 te Venlo. Aanvang: 19.30 uur.

● **DONDERDAG 14 APRIL** verzorgen Ton en Rob Lenders voor **Kring Roermond** een lezing over de Adder op de Meinweg. Aanvang om 20.00 uur in het GroenHuis, Godswaerderstraat 2 te Roermond.

COLOFON

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

ADRES

Godswaerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470, kantoor@nhgl.nl, www.nhgl.nl.

DAGELIJKS BESTUUR

H. Tolkamp (voorzitter), D. Frissen (secretaris), R. Geraeds (ondervoorzitter) & L. Horst (penningmeester).

KANTOOR

O. Op den Kamp, J. Cuypers, S. Teeuwen, K. Letourneur & R. Steverink.

LIDMAATSCHAP

€ 27,50 p/j. Leden t/m 23 j. & 65+ € 13,75; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 82,50. O. Weinreich, ledenadministratie@nhgl.nl. Rekeningnummer: 159023742. BIC: RABONL2U, IBAN: NL73RABO0159023742. België: 000-1507143-54.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau, M. Lenders, publicatiebureau@nhgl.nl. Losse nummers € 4,-; leden € 3,50 (incl. porto), themanummers € 7,-. ING-rekening: 429851. BIC: INGBNL2A, IBAN: NL31INGB0000429851. België: 000-1616562-57.

MOSSENSTUDIEGROEP

P. Spreuwenberg, Kleikoeleweg 25, 6371 AD Landgraaf, mossen@nhgl.nl.

PADDESTOELENSTUDIEGROEP

H.J. Henczyk, Schachtstraat 41, 6432 AR Hoensbroek, paddestoelen@nhgl.nl.

PLANTENSTUDIEGROEP

O. Op den Kamp, Canisiusstraat 40, 6462 XJ Kerkrade, planten@nhgl.nl.

PLANTENWERKGROEP WEERT

J. Verspagen, Biest 18a, 6001 AR Weert, weert@nhgl.nl.

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

W. Jansen, Wilhelminalaan 85, 6042 EM Roermond, sprinkhanen@nhgl.nl.

STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

H. Ogg, Kreugelstraat 37, 5616 SE Eindhoven, sok@nhgl.nl.

VISSENWERKGROEP

V. van Schaik, Sint-Luciaweg 20, 6075 EK Herkenbosch, vissen@nhgl.nl.

VLINDERSTUDIEGROEP

J. Queis, Spaanse singel 2, 6191 GK Beek, vlinders@nhgl.nl.

VOGELSTUDIEGROEP

R. van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen, vogels@nhgl.nl.

WERKGROEP DRIESTRUIK

W. Jansen, Wilhelminalaan 85, 6042 EM Roermond, driestruik@nhgl.nl.

ZOOGDIERENWERKGROEP

J. Regelink, Papenweg 5, 6261 NE Mheer, zoogdieren@nhgl.nl.

KRINGEN

KRING HEERLEN

J. Adams, Huyn van Rodenbroeckstraat 43, 6413 AN Heerlen, heerlen@nhgl.nl.

KRING MAASTRICHT

B. Op den Camp, Ambiorixweg 85, 6225 CJ Maastricht, maastricht@nhgl.nl.

KRING ROERMOND

M. de Ponti, Parklaan 10, 6045 BT Roermond, roermond@nhgl.nl.

KRING VENLO

F. Coolen, La Fontainestraat 43, 5924 AX Venlo, venlo@nhgl.nl.

KRING VENRAY

H. Alards, Dokter Kortmannweg 24, 5804 BA Venray, venray@nhgl.nl.

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

REDACTIE

O. Op den Kamp (hoofdredactie), H. Heijligers, J. Hermans, M. Lejeune, A. Lenders, A. Ovaa, G. Verschoor & J. Willems, redactie@nhgl.nl.

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op www.nhgl.nl.

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, Grafische communicatie, Maastricht, mvandemanakker@xs4all.nl.

EDITING SUMMARIES

J. Klerkx, Maastricht.

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen.

COPYRIGHT

Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

Het uitgeven van het Natuurhistorisch Maandblad wordt mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de provincie Limburg.

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten, snl@nhgl.nl.

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg, lierelei@nhgl.nl.

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van de waarnemingsgegevens van het NHGL, natuurbank@nhgl.nl. Waarnemingen doorgeven: www.natuurbank.nl

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAIK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg. Postbus 2235, 6201 HA Maastricht, vanschaikestichting@nhgl.nl.

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

B. Morelissen, Agrimonie 14, 5931 ST Tegelen, foto@nhgl.nl.

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

S. de Jong, Madoerastraat 3, 6214 XL Maastricht, herpetofauna@nhgl.nl.

LIBELLENSTUDIEGROEP

J. Hermans, Hertestraat 21, 6067 ER Linne, libellen@nhgl.nl.

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

S. Keulen, Mesweg 10, 6336 VT Hulsberg, mollusken@nhgl.nl.

GENOOTSCHAPSDAG

12 MAART 2011

Op zaterdag 12 maart 2011 organiseert het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg de 14^e editie van de Genootschapsdag in het Bisschoppelijk College Broekhin, Bob Bouwmanstraat 30-32 in Roermond.

De dag is voor iedereen (leden en niet-leden) gratis toegankelijk. Naast het bijwonen van een groot aantal interessante lezingen gaat het deze dag ook om het aanhalen van contacten met andere natuurliefhebbers en het bezoeken van de groene markt en boekenstands. Natuurlijk is er ook weer een tweedehands boekenmarkt waarvan de opbrengst ten goede komt aan het Genootschap.

Het programma start om 10.00 uur (zaal open om 9.30 uur) en duurt tot 16.30 uur. In het ochtendprogramma worden door middel van korte lezingen allerlei bijzonderheden uit de Limburgse natuur gepresenteerd, in de middag worden langere lezingen gehouden. De dag wordt feestelijk afgesloten met een borrel.

Hiernaast vindt u een voorlopig programma. Het meest actuele programma van de Genootschapsdag is te vinden op de internetpagina van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg: www.nhgl.nl onder de rubriek 'Binnenwerk Buitenwerk'.

Parallel aan het lezingenprogramma wordt voor kinderen dit jaar voor het eerst een kinderprogramma georganiseerd. Wilt u hieraan deelnemen, neem dan voor 10 maart contact op met het kantoor.

OP HET PROGRAMMA STAAN TENMINSTE DE VOLGENDE ONDERWERPEN:

- **De Bijeneter in het Roerdal** (Patrick Lemmens, Vogelstudiegroep).
- **Vissen in de Roer** (Rob Gubbels, Waterschap Roer en Overmaas).
- **De Middelste bonte specht in Limburg** (Jan Joost Bakhuizen, Vogelstudiegroep).
- **Monitoring van Oehoes** (Paul Voskamp, Provincie Limburg).
- **Wilde zwijnen in Limburg** (Alfred Melissen, Faunabeheereenheid Limburg).
- **De Chinese moeraslak** (Stef Keulen, Molluskenstudiegroep).
- **De Grote parelmoervlinder in Limburg** (Marcel Prick, Vlinderstudiegroep).
- **Genootschapsweekend 2010 & 2011** (Olaf Op den Kamp, Natuurhistorisch Genootschap).
- **Natuurlijk Roermond** (Math de Ponti, Kring Roermond).
- **Waarnemingen** (Karine Letourneur, NatuurBank Limburg).
- **Paarse schubwortel** (Joof Teeuwen, Kring Venray).
- **Orchideeën & hun bestuivers** (Jean Claessens & Jacques Kleijnen, Natuurwacht Zuidoost-Limburg).
- **De Meinweg** (Bob Luijckx, Natuurportret).
- **80 jaar Stichting het Limburgs Landschap** (Henk Heijligers, Stichting het Limburgs Landschap).

DEELNAME EN AANMELDING

De deelname aan deze dag is voor iedere natuurliefhebber gratis. Neem dus gerust familie, vrienden of kennissen mee. Er is voor elk wat wils. Aanmelden is niet nodig. Tijdens de lunch zijn belegde broodjes te koop. Koffie en thee zijn de gehele dag verkrijgbaar.

Verdere informatie kunt u inwinnen op het kantoor van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godswaerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470 of e-mail: kantoor@nhgl.nl.

FOTO: R. SCHOLIS

FOTO: O.P. DEN KAMP

FOTO: O.P. DEN KAMP

INHOUDSOPGAVE

- 41** DE GAFFELWATERJUFFER OPNIEUW IN LIMBURG GEVONDEN
R. Geraeds, J. Hermans & A. Ramaker
De Gaffelwaterjuffer lijkt zich langzaam vanuit Noord-Frankrijk noordwaarts uit te breiden. De eerste Nederlandse vondst werd gemeld uit groeve Wambach bij Tegelen in 2003. In 2010 werd opnieuw een Gaffelwaterjuffer aangetroffen, ditmaal in Zuid-Limburg. Aanvullende waarnemingen tonen al snel aan dat het hier om een florerende populatie gaat. Ondanks dat de Gaffelwaterjuffer niet bijzonder kritisch lijkt ten aanzien van haar voortplantingswateren, is het echter onwaarschijnlijk dat de soort een snelle opmars in Nederland zal maken.
- 46** OPMERKELIJKE LUIKS-LIMBURGSE KRIJTFOSSELEN
Deel 16. Dekselkje gelicht
J. Jagt & J. Severijns
De slak *Otostoma retzii* is in praktisch iedere fossielencollectie vertegenwoordigd. Honderden exemplaren, vooral uit het hogere deel van de Meerssen Member hebben al de weg naar doosjes, bakjes en vitrines afgelegd. Tot voor kort was niet bekend hoe het operculum, het dekseltje dat de mondopening precies afdicht, van deze soort eruit zag. Hiernaar werd dan ook al lange tijd gezocht. Onlangs werden twee exemplaren in een bestaande collectie ontdekt, en werden nog enkele stuks tijdens veldwerk herkend.
- 48** GESTIPPELDE ALVER NA 80 JAAR TERUG IN DE NEDERLANDSE ROER?
R. Gubbels
De laatste Gestippelde alver werd in 1931 in de Roer gevangen. Sinds die tijd zijn er nog wel enkele incidentele vangsten gemeld, maar die zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan uitzettingen door Duitse hengelaars in de jaren 90 van de vorige eeuw. In juli 2010 werden nabij de Duitse grens opnieuw drie volwassen exemplaren gevangen. Intensieve inventarisaties om meer dieren, zowel boven- als benedenstrooms van de vangplek, te vangen gaven geen resultaat. De herkomst van de Gestippelde alvers is onduidelijk. Mogelijk is er sprake van een nieuwe uitzetting.
- 51** NACHTVLINDEREN OP DE BRUNSSUMMERHEIDE
G. Verschoor
Tijdens het Genootschapsweekend 2010 zijn op de Heikop, gelegen op de Brunsummerheide, gedurende de avond en nacht van 11 en 12 juni macronachtvlinders geïnventariseerd. Bijna een maand later is tijdens de Nationale Nachtvliedernacht op 9 juli het laken nabij het bezoekerscentrum van de Brunsummerheide opgezet. Dit artikel doet kort verslag van deze inventarisaties.
- 54** BOEKBESPREKING
- 55** ONDER DE AANDACHT
- 55** BINNENWERK BUITENWERK
- 56** COLOFON